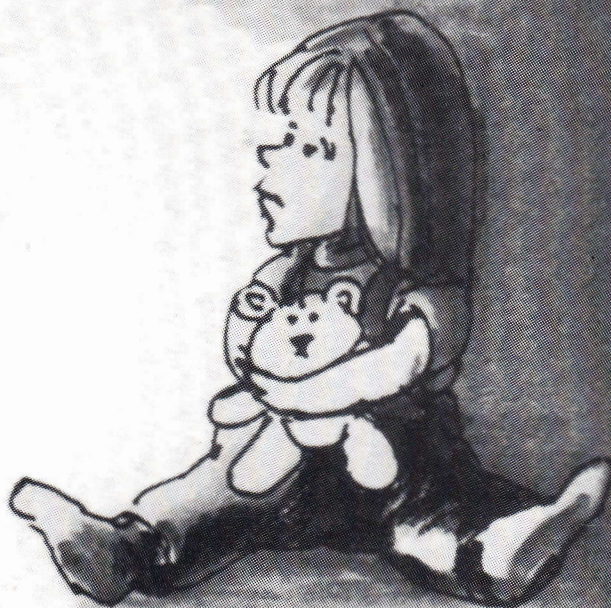

Thore K. Karlsen

BARN OG ARBEIDSLØSHET

Rapport fra en høring i grunnskolen

FAFO

Thore K. Karlsen

BARN OG ARBEIDSLØSHET
Rapport fra en høring i grunnskolen

FAFO-rapport nr. 144

© Fagbevegelsens senter for forskning,
utredning og dokumentasjon

ISBN 82-7422-097-8

Omslagsillustrasjon: Odd Hoff-Petersen

Trykk: **Falch** Hurtigtrykk, Oslo

Innhold

Forord	5
Framfylkingens forord	7
1 Innledning	9
2 Forskning om barn og arbeidsledighet:	
Hva vet vi?	12
Hva skjer i et samfunn med høy og langvarig arbeidsledighet?	12
Kan barna selv bli arbeidsledige i Norge?	15
Stønaden til barnefamilier ved arbeidsløshet	16
Betyr arbeidsløshet bare tap av inntekt for de voksne?	18
Den materielle dimensjonen	21
Omsorgsdimensjonen	23
Nettverksdimensjonen	26
Går foreldrenes arbeidsløshet ut over barnas skolegang?	28
Oppsummering	29
3 Gjennomføringen av barnehøringen om arbeidsløshet	30
Hvorfor barnehøringer?	30
Kan barnehøringer fungere?	31
Utgangspunktet for barnehøringen	31
Arbeidet i skolen	33
Lærernes evaluering av arbeidet i skolen	36
Høringen	37
Hvilke spørsmål stilte barna	38
Lærernes evaluering av høringen	42
Hva lærte lærerne av høringen	45

4 Resultater av høringen	47
Det barnepolitiske perspektivet i kampen mot arbeidsløshet	47
Barn som gruppe med egne velferdsbehov	48
5 Oppsummering	51
Barns opplevelse av arbeidsledighet	51
Oppfylging av FNs barnekonvensjon	51
Har staten tilrettelagt og formidlet kunnskaper som setter barna i stand til å mestre arbeidsløshet i familien på en bedre måte?	52
Igangsetting av prosess som fører til gjennomføring av FNs barnekonvensjon i norsk hverdagsliv	53
Vedlegg 1 Veiledning for arbeidet i skolen	55
Vedlegg 2 Skoler og lærere som deltok i høringen	62
Vedlegg 3 Dikt og fortelling fra høringen	64
Litteratur	67

Forord

Mange voksne har de siste fire årene på en eller annen måte vært berørt av arbeidsledighet. Det er klart at dette også gjelder for mange tusen barn av arbeidsløse foreldre. Hvordan barna i familier med arbeidsløshet har opplevd dette, har i forbausende liten grad vært tematisert og diskutert.

I april 1992 fikk FAFO i oppdrag av Framfylkingen i Norge å lage et opplegg for en høring av barn om arbeidsløshet. Man var i Framfylkingen urolig for at den vedvarende arbeidsledigheten skulle føre til at barn og ungdom blir utstøtt av fellesskapet og får en unødig trang og vanskelig vei inn i de voksnes samfunn. Og man ønsket å skape en anledning for barn til å si sin mening om arbeidsledighet.

FAFO laget et opplegg for prosjektarbeid med temaet arbeidsledighet i grunnskolens 6. klasser. Det ble arbeidet med opplegget i 7 klasser i 6 skoler i Nordland fylke over en periode på 6 uker. Arbeidet munnet ut i en høring av barna overfor et panel med politikere fra stat og arbeidsliv (LO og NHO) i Bodø 9. og 10.6 1992.

Denne rapporten inneholder en sammenfatning av forskningen om barn og arbeidsløshet, en dokumentasjon av høringsprosessen og selve opplegget for høringen. Den er derfor velegnet til bruk i de skoler hvor man ønsker å arbeide med dette temaet.

Prosjekter av denne typen, som går ut på å utløse bestemte handlinger, er etter hvert blitt sjeldne. Kanskje grunnen er at de alltid er forbundet med en relativt høy grad av usikkerhet. Alle aktørene må spille aktivt med dersom resultatet skal bli godt. Det gjorde samtlige aktører denne gangen, slik at resultatet overtraff forventningene. Jeg vil

derfor få rette en takk til alle de eksperter og politikere som stilte opp og – ikke minst – til lærerne og barna som deltok.

FAFO i oktober 1992

Thore K. Karlsen

Framfylkingens forord

Arbeidsløsheten har også et barneansikt!

Framfylkingen er en barnepolitisk interesseorganisasjon og ser det som en av sine viktigste oppgaver å bidra til en bedring av barns oppvekstvilkår, nasjonalt som internasjonalt. Til dette hører at Framfylkingen er opptatt av at barn skal tas mer på alvor og at de skal trekkes inn i beslutninger som vedrører deres oppvekst og hverdag. Det er å gjøre barn en bjørnetjeneste når man velger å gjøre politikk til noe som er farlig for barn.

Norge opplever for tiden en arbeidsløshet av et omfang og en varighet som er uten sidestykke i etterkrigstiden. Samfunnsdebatten er hard, seriøs og engasjert, og både fagbevegelse og Regjering betegner kampen mot arbeidsløsheten som sin "jobb nr. 1".

Store ressurser har hittil blitt satt inn i kampen mot arbeidsløsheten uten at det har gitt noen nevneverdige resultater. Det er forståelig at ansvarlige politikere føler sterk frustrasjon over at ingen tiltak ser ut til å virke samtidig som de blir kritisert for sin feilslåtte politikk.

Varig arbeidsløshet er en ulykke for folk flest. Hvis dessuten samfunnet i sin avmakt kapitulerer overfor en økende ledighet og godtar den som et varig og uløselig problem, da godtar vi samtidig også at barn får et hardere samfunn å vokse opp i. Barn har krav på ekstra beskyttelse, rett og slett fordi de er våre barn. Det er ikke for ingenting at advarslene er sterke overfor en langtidsledighet som spesielt rammer unge mennesker.

Likevel, all samfunnsforskning, advarsler og tiltak til tross, det *er* et tankekors for Framfylkingen at den offentlige debatten i liten grad dveler ved *barns sosiale situasjon*

når arbeidsløsheten er på dagsordenen. Vi har dessverre ennå til gode å registrere en debatt som tar for seg barns lojalitetsfølelse for arbeidsløse foreldre, familiekriser, skamfølelsen, redselen for å falle utenfor osv. Problemene er der, klare som dagen, men de behandles nærmest som et ikke-problem. At det omtrent ikke finnes relevant forskningsmateriale enn si utfyllende statistikkmateriale, taler vel sitt tydelige språk om at noe er rivende galt!

Kampen mot arbeidsløsheten og dens skadevirkninger *må* inkludere barn. En samfunnsdebatt som på dette viktige området *ikke* inkluderer barn, er rett og slett meningsløs!

Framfylkingens intensjon med prosjektet "Barn og arbeidsløshet" var å belyse og drøfte arbeidsløshetens virkninger på barn og hvordan barns oppvekstmiljø påvirkes av ledigheten som rammer deres foreldre. Framfylkingen ønsket også å rette oppmerksomhet mot det faktum at barn som sosial gruppe er underprioritert i samfunnsplanleggingen. Ett av Bodøkonferansens mål skulle være å endre dette faktum.

Regjeringens uttalte politiske satsing på barn og unge var naturligvis til stor fordel for konferansens politiske tyngde. *Barnehøringen og fagkonferansen var Framfylkingens verktøy for å konfrontere norske myndigheter og andre organisasjoner med innflytelse over samfunnsutviklingen med barns opplevelse av arbeidsløshet.*

Oslo i oktober 1992

Terje Havrøy

1 Innledning

Framfylkingens mål med barnehøringen kan deles inn i fire punkter.

For det første ønsket man å fokusere på at også barn på godt og vondt blir berørt av arbeidsløshet. Familiens forbruks- og rollemønstre kommer på gli: Hvordan opplever norske barn i 90-åra dette?

Høringens andre mål var å undersøke hva myndighetene har gjort for å utvikle og tilrettelegge kunnskap om arbeidsløshetens årsaker og virkninger for barn, og hva de har gjort for å formidle denne kunnskapen til barna.

Arbeidsløshet er en sosial situasjon som av de fleste blir oppfattet som en unntakssituasjon. Hvilke konsekvenser den vil få for de berørte barn, vil blant annet være avhengig av hvordan de er i stand til å forstå og mestre den.

For å forstå trenger man kunnskap og åpenhet om situasjonens årsaker og mulige virkninger. De fordommer om arbeidsløshet som fremdeles er utbredt i store deler av befolkningen, utgjør ikke noe godt grunnlag for at barn skal forstå og mestre foreldres arbeidsløshet. Snarere kan de danne grunnlaget for grunnløs skam og sosial tilbaketrekning.

Ønsker man å sette barna bedre i stand til å mestre en situasjon med arbeidsløse foreldre, innebærer dette strategier og tiltak på to nivåer:

- Å arbeide for å skape en åpen og fordomsfri holdning til arbeidsløshet i befolkningen generelt, og
- Å sørge for at barn får tilført forståelig kunnskap om arbeidsløshetens årsaker og mulige virkninger.

For det tredje ønsket man å rette oppmerksomheten mot norsk arbeidsmarkedspolitikk i forhold til FNs barnekonvensjon. Norge undertegnet i 1991 FNs barnekonvensjon. I artikkel 27 forplikter de undertegnende stater seg til å ”anerkjenne ethvert barns rett til en levestandard som er tilstrekkelig for barnets fysiske, mentale, åndelige, moralske og sosiale utvikling” (Art. 27, pkt. 1).

Videre heter det: ”I samsvar med de nasjonale forhold og innenfor sine økonomiske muligheter skal partene treffe egnete tiltak for å hjelpe foreldre og andre som har ansvaret for barnet, til å virkeliggjøre denne rettighet, og de skal ved behov sørge for materiell hjelp og støttetiltak, særlig med hensyn til ernæring, bekledning og husly” (Art. 27, pkt. 3).

Disse punktene blir forsterket av konvensjonens Art. 26 punkt 1 og 2. Punkt 1 anerkjenner barnets rett til sosiale trygdeytelser, og i punkt 2 heter det: ”Når det er hensiktsmessig, bør ytelsene gis under hensyntagen til ressursene og forholdene til barnet og de personer som har ansvaret for barnets underhold,”.

Selv om Art. 27 punkt 3 spesielt fremhever hjelp til ernæring, bekledning og husly, *er det liten tvil om at det i et land med en så høy levestandard som Norge kreves mer enn mat, klær og husly for å sikre barnas mentale, åndelige, moralske og sosiale utvikling.*

Barna lever i et nærmiljø med familie og skole som sentrale institusjoner og med et særpreget aktivitetstilbud. Deltakelse eller ikke-deltakelse i disse aktivitetene kan for barna bety forskjellen mellom medlemskap i gruppen av jevnaldrende eller sosial isolasjon og dermed reduserte muligheter for sosial utvikling. Det er viktig for et land som Norge, som internasjonalt ønsker å spille en pådriverrolle for barns rettigheter (jfr. Bergenskonferansen 1991), å kunne vise til troverdig praksis. At barn av arbeidsløse,

innenfor rimelighetens grenser, skal kunne fortsette å delta i de samme aktiviteter som andre barn, synes derfor ikke å være en urimelig fortolkning av FN-konvensjonen.

Høringens fjerde mål var å sette i gang en prosess som fører til at FNs barnekonvensjon blir seriøst fortolket og gjennomført i praksis i norsk hverdagsliv. Et overblikk over praksis i forhold til innfrielsen av internasjonale konvensjoner i signaturstatene viser klart at konvensjonene har størst sjanse til å bli oppfylt når nasjonale organisasjoner stiller seg bak dem. I denne prosessen utgjør fokuseringen på barn og arbeidsløshet et svært viktig første skritt.

2 Forskning om barn og arbeidsledighet: Hva vet vi?

Hva skjer i et samfunn med høy og langvarig arbeidsledighet?

Hvordan vedvarende arbeidsledighet over tid forandrer et samfunn, er et interessant, men i stor grad ubesvart spørsmål. Det samme gjelder hvordan lange ledighetsperioder påvirker barns oppvekstvilkår. Hvordan blir barnas holdning til samfunnet og deres egen fremtid påvirket gjennom foreldres og venner og bekjentes arbeidsløshet, og er den nåværende arbeidsmarkedspolitikken egnet til å motvirke eller forhindre at også barn føler seg utstøtt av fellesskapet? Samfunnsvitenskapene har i de senere år levert tre mer omfattende svar på eller teorier om disse spørsmålene.

Én teori går ut på at arbeidsledigheten fører til et splittet samfunn hvor to tredjedeler av befolkningen etter hvert forbedrer sin levestandard på bekostning av den siste tredjedelen, som får dårligere materielle kår. Og det er ikke tilfeldig hvem som lander i hvilken gruppe: Det er først og fremst utdanning som sorterer enkeltindividene til de to gruppene (Kern og Schumann 1984). I Norge er arbeidsledigheten for tiden høyest innen industri-, handels- og bygg- og anleggsarbeid (Arbeidsdirektoratet 1992), det vil si sektorer med en høy andel ufaglærte. For barn av den tapende tredjedelen blir følgelig de materielle oppvekstvilkårene trangere, og de kan få en helt annen holdning til samfunnet og sin egen fremtid enn barn av de velstående tredjedelene. Dette kan føre til et todelt samfunn i fremtiden.

En annen teori går ut på at risikoen for å mislykkes på arbeidsmarkedet individualiseres fordi ingen utdannings-

veier lenger fører fram til en sikker jobb. Årsakene til dette er den teknologiske utviklingen og utdanningsinflasjonen, og ikke minst knappheten på arbeidsplasser i alle sektorer og for alle utdanningsnivåer. Hvorvidt man lykkes i å skaffe seg fotfeste i arbeidslivet, vil avhenge av de mange små valg man treffer underveis i utdanningssystemet og den første (de første) jobben(e) man får (Baethge m.fl. 1989). Det er altså ikke nødvendigvis bare de med dårligst utdanning som blir utstøtt, men også personer med høyere utdanning, som ved en eller annen korsvei har valgt feil. Denne situasjonen skaper for det første stor usikkerhet omkring valg av utdanning. Og utstøtingen er mer ødeleggende for den som treffes, enn for eksempel det å miste jobben på grunn av bedriftsnedleggelse, fordi den arbeidsledige selv påtar seg skylden. Barn av denne kategorien arbeidsløse vil derfor ikke bare få en trangere materiell oppvekst enn andre barn, men også måtte forholde seg til foreldre som har tildelt seg selv en taperstatus.

En tredje teori hevder at en langvarig periode med arbeidsledighet på visse betingelser (dersom det offentlige driver en aktiv sysselsettingspolitikk) utvisker skillet mellom betalt arbeid og andre aktiviteter som tidligere har vært ubetalt. Man får en gråsonerområde for en rekke aktiviteter med forskjellige former for offentlige tilskudd. Deltakerne i disse aktivitetene utvikler etter hvert holdningen at deres aktiviteter er like nyttige for samfunnet som annet betalt arbeid (Weymann og Wingens 1985). Dette letter ikke bare deres egen tilpasning til en periode eller en tilværelse utenfor det egentlige arbeidsmarkedet, men viser også vei for de helt arbeidsløse. Samfunnets holdninger til arbeidsledighet blir etter hvert mer tolerante og "mykere". Dersom denne teorien er riktig, vil ikke bare de voksnes tilpasning til arbeidsløshet bli lettere, men også barnas. I de kommunene

hvor deltakerskolene i høringen ligger, var andelen av arbeidsstyrken på tiltak til dels vesentlig høyere enn andelen helt arbeidsledige. For landet som helhet er forholdet omvendt.

Teoriene representerer tre forskjellige utkast til å fortolke langtidsvirkningene av arbeidsledighet. Undersøker man dem nærmere, finner man at alle tre kan være gyldige: De beskriver forskjellige følger av arbeidsledighet som kan opptre samtidig, de er ikke konkurrerende. I perioder med lav ledighet vil taperne i utdanningssystemet først bli å finne blant de ledige. Men, når omstillingstempoet i økonomien øker, stiger også risikoen for å "bomme" med utdanningsvalget på alle utdanningsnivå. Og med høyere utdanningsnivå øker sannsynligvis også andelen som gir seg selv skylden for arbeidsløshet.

Etter hvert som utdanningssystemet og andre deler av offentlig sektor tas i bruk for arbeidsmarkedsopplæring, arbeidstrening og sysselsetting, vokser gråsonen mellom betalt og ubetalt arbeid. Når sysselsettingstiltakene settes inn på områder hvor det er behov for dem, opplever de sysselsatte at de utfører et nyttig arbeid. Dette kan lette tilpasningen for mange arbeidsledige, men gjøre det vanskelig å forstå nødvendigheten av en inntekstreduksjon.

Hvordan barn kan bli berørt av arbeidsledighet, har i norsk sammenheng så å si ikke vært gjenstand for forskning. Det har rett og slett ikke vært aktuelt å bruke forskningsressurser på denne problematikken, da etterkrigstiden i det store og hele har vært preget av full sysselsetting. Men på kontinentet, i England, i USA og i Danmark, hvor man siden slutten av 70- og begynnelsen av 80-tallet har hatt høy arbeidsledighet, har man gjennomført flere forskningsprosjekter om barn og arbeidsløshet. Dette gjelder også for Sverige. Disse funnene vil bli behandlet i de følgende

kapitler. Diskusjonen er ordnet etter hvorvidt barna kan bli *direkte* eller *indirekte* berørt av arbeidsledighet, og på hvilke måter dette kan skje.

Kan barna selv bli arbeidsledige i Norge?

FN-konvensjonen om barns rettigheter definerer alle under 18 år som barn. Hovedbeskjeftigelsen i Norge for størstedelen av denne gruppen, barn mellom 7 og 16 år, vil være skolegang. Disse aldersgruppene kan "bare" bli indirekte rammet av arbeidsløshet ved at foreldrene blir arbeidsløse. Dette gjelder også for gruppen under 7 år.

Men gruppen mellom 16 og 18 år kan bli, og er også per i dag, direkte berørt av arbeidsløshet. For det første har ungdomsarbeidsmarkedet skrumpet kraftig inn siden 1975, da 31 prosent av all ungdom under 20 år var i betalt arbeid. I 1990 var bare 8 prosent av denne gruppen i fast jobb (Arbeidsdirektoratet 1991). For det andre er det forsvinnende få i gruppen 16 til 18 år som får lærlingplass. I 1989 ble det bare inngått ca. 200 godkjente lærlingkontrakter for 16- og 17-åringene (Blegen-utvalget 1991). Derimot var det høsten 1988 ca. 2750 16-18 åringene sysselsatt i arbeidsmarkedsetatens praksisplasser. Hvor mange i denne gruppen som var/er helt arbeidsløse, føres det ikke kontinuerlig statistikk over.

Dessuten har en rekke skoleelever en eller annen form for arbeid i tillegg til skolen. Ifølge Statistisk Sentralbyrå hadde i 1990 6,9 prosent av 13-åringene og 48,8 prosent av 16-åringene pensjonsgivende inntekt (SSB 1991). Hvorvidt denne gruppen nå blir fortrenget fra arbeidsmarkedet, eller hvorvidt den fortrenger voksne arbeidstakere, er et ubesvart spørsmål.

Det har også vært vanlig at mange skolebarn har tatt feriejobber. Disse jobbene har etter hvert forsvunnet: Noen

fordi teknologien i arbeidslivet og særlig i industrien er blitt for komplisert for barn, andre fordi denne typen jobber nå er opptatt av arbeidsløse på tiltak. Arbeidsløsheten fører slik til at feriearbeidsmarkedet for barn skrumper ytterligere inn.

I flere av de kommunene hvor skoler deltok i høringen om barn og arbeidsløshet, hadde kommunene opprettet såkalte miljøpatruljer. Hovedaktiviteten var her opprydding, og barna fikk 50 kroner per dag for å delta.

Målsetningen med den gjennomførte høringen var imidlertid ikke å belyse ungdomsledigheten eller en mulig underbeskjeftigelse av skolebarn, men å fokusere på hvordan barn kan bli berørt av foreldres arbeidsledighet, det vil si indirekte berørt. Dette krever en avklaring av spørsmålet om hvordan foreldrene opplever arbeidsledighet. På hvilke måter oppleves den som problematisk, og hvilke atferdsforandringer fører dette til?

Stønader til barnefamilier ved arbeidsløshet

Ved arbeidsløshet har barnefamilier krav på flere typer stønader. Den mest generelle er barnetrygden som ble innført like etter krigen. Barnetrygden utbetales imidlertid til alle familier med barn og har derfor bare en utjevne funksjon i forhold til enslige forsørgere. Disse får utbetalt trygd for ett barn mer enn de forsørger. Men den har ofte vært brukt som et instrument for å opprettholde familienes kjøpekraft i forhold til andre grupper ved skatte- og avgiftsforhøyelser og ved landbruksoppkjørene.

Arbeidsledighetstrygden utgjør med feriepenger ca. 66 prosent av arbeidsinntekt. Beregningsgrunnlaget er inntekt opp til 6 ganger folketrygdens grunnbeløp, slik at trygden med feriepenger maksimalt utgjør ca. 138 000 kroner per år. Den har et ikke-inntektsavhengig barnetillegg på 6 kroner per barn under 18 år per dag. Dette tillegget har ikke

vært forhøyet siden 1972. For langtidsledige, personer som har vært arbeidsledige i over 26 uker, ble det i 1992 forhøyet til 12 kroner per dag. Varer arbeidsledigheten ut over 93 uker, blir det igjen satt ned til 6 kroner per barn og dag. Kjøpekraften for 1 krone i 1990 lå ifølge Statistisk Sentralbyrås konsumprisindeks under 1/4 av kjøpekraften i 1972.

Siden begynnelsen av 70-tallet har det funnet sted flere viktige forandringer i måten å tenke sosialpolitikk på. En av dem er skiftet fra en husholdningsorientert til en individorientert stønadspolitik. Dette skyldes ikke minst hensynet til kvinners sosiale sikring. Man tenker seg nå en individuell grunnsikring gjennom trygdene med den kommunale sosialhjelpen som utjevne faktor ved forsørgelsesbyrde.

I 1990 mottok over 18 000 husholdninger stønad fra både arbeidsmarkedsetaten og kommunal sosialhjelp (SSB 1992). Kommunal sosialhjelp er i seg selv en behovsprøvd ytelse, men mottakerne får, når de først har kommet gjennom nåløyet, et normert og ikke-behovsprøvd barnetillegg. I noen utvalgte kommuner og bydeler i Oslo lå dette tillegget i august 1992 på over 700 kroner per barn og måned.

I tider da arbeidsledigheten var lite utbredt og kortvarig, har barnetilleggets størrelse kanskje ikke vært noe økonomisk problem. Med en langtidsledighet på over 38 prosent er det imidlertid svært sannsynlig at barn utgjør en betydelig økonomisk belastning for mange familier.

Angsten for stigmatisering ved å søke sosialhjelp kan også virke slik at myndighetenes forutsetning om en arbeidsdeling mellom trygd og sosialhjelp for mange trygdede vedkommende ikke holder. Dessuten har mange kommuners dårlige økonomi de senere år ført til både skjerpede stønadskriterier og lavere ytelser. Hvilke virkninger dette har hatt for økonomien i familier med trygdede forsørgere, vet man lite om.

Ved sosiale risikoer som dekkes av folketrygden, alder, uførhet osv., er det et inntektsavhengig barnetillegg. Dette er per 1.1.1992 på 760 kroner per måned for hvert barn under 18 år. For å få hele tillegget kan man ha en inntekt som tilsvarer minstepensjonen for ektefeller + 25 prosent av folketrygdens grunnbeløp for hvert barn. 50 prosent av inntektene over fribeløpet går til fradrag av barnetillegget. For et barn utgjør per dato fribeløpet ca. 113 000 kroner per år. For trygdeytelser over dette beløpet faller barnetillegget gradvis bort til det ved ca. 131 000 kroner per år er helt borte. Inntil 1.1.1991 ble barnetillegget utbetalt uten hensyn til trygdeytelsens størrelse. Regjeringen har her trukket inn et universelt tillegg til folketrygden for barnefamilier og gjort det inntektsavhengig. Til forskjell fra arbeidsledighetstrygden har man altså i folketrygden beholdt et modifisert og utjevneende forsørgelsestillegg for barn.

Det faktum at de fleste offentlige stønadsformer har barnetillegg, betyr at landets politiske ledelse til tider har innsett at barn betyr merutgifter for en familie. Hensynet til kvinnene førte til at trygdesystemet ble mer individrettet. Må vi tilbake til et husholdningsrettet trygdesystem for å ivareta hensynet til barnas velferd?

Betyr arbeidsløshet bare tap av inntekt for de voksne?

Ifølge etablert teori blir de voksne påvirket av arbeidsløshet både materielt og i forhold til sin egen selvrespekt. Mange mister selvrespekten fordi de tror andre mener at arbeidsløshet er selvforskyldt.

Begge disse faktorene kan samfunnet motvirke gjennom gode velferdsordninger på den ene siden og en aktiv opplysningspolitikk, for eksempel i skolen, på den andre siden. Selvsagt er de materielle konsekvensene av arbeids-

ledighet langt lettere å påvirke fra samfunnets side enn de psykiske og sosiale. For det første er de psykiske og sosiale virkningene av ledighet et svært sammensatt problemfelt, og for det andre har det offentlige bare begrensede hjemler for inngrep i privatlivet.

Bortsett fra at de arbeidsløse kan få problemer med økonomi og enkelte av samfunnets normer i forhold til arbeidsløshet, har forskningen avdekket andre og mer alvorlige følger. Uansett om man liker arbeidet sitt eller ikke, har man gjennom arbeidet opplevelser innenfor fem kategorier:

1. Det påtvinger oss en tidsstruktur eller tidsrytme som er karakteristisk for industrialiserte land. Denne rytmen danner utgangspunktet for den enkeltes organisering av sin totale tid. At døgnrytmen går i oppløsning, er et vanlig fenomen blant arbeidsløse.
2. Arbeidet utvider den enkeltes sosiale horisont ut over familien og kretsen av selvvalgte venner. Nettopp fordi man ikke kan velge arbeidskollegaene sine selv, utvider kontakten med dem den enkeltes kunnskap om mennesker og samfunn. Slik tilfredsstillende arbeidsplassen den enkeltes behov for kommunikasjon og erfaringsutveksling og styrker hans/hennes opplevelse av seg selv. Arbeidsløse lider ofte under kontaktmangel.
3. I arbeidssituasjonen demonstreres daglig nødvendigheten av samarbeid. Dette gir en dyp følelse av fellesskap og tilhørighet. Dessuten oppdrar det til disiplinert samhandling. Arbeidsløse føler seg ofte utstøtt av fellesskapet.
4. Den enkeltes plass i arbeidslivet bestemmer langt på vei hans/hennes plass i samfunnet: Arbeidsplass og yrke definerer den sosiale identiteten. En entydig posisjon gir trygghet og følelsen av kontroll med tilværelsen. Arbeidsløse har

ofte mistet denne posisjonen og har problemer med å nyorientere seg.

5. Arbeidet tvinger til regelmessig, systematisk aktivitet, hvis mål er overordnet personlige behov og binder således den enkelte til den sosiale virkeligheten. Dette gir følelsen av kompetanse og å være til nytte for fellesskapet. Arbeidsløse lider ofte under følelsen av mangel på mening med tilværelsen og følelsen av ikke å være til nytte (M. Jahoda 1979 og 1982).

Disse funksjonene av arbeidet, som Jahoda kaller arbeidets latente funksjoner, er blitt bekreftet i mange senere undersøkelser (jfr. Halvorsen m.fl. 1986). Det er derfor ingen tvil om at mange voksne rammes hardt av arbeidsløshet. Spørsmålet i denne sammenhengen blir om andre aktiviteter, andre møtestedet og andre situasjoner kan formidle opplevelser innenfor de samme dimensjonene som ervervsarbeidet, arbeidsplassen og arbeidssituasjonen. Vi har imidlertid i dag ingen andre universelle møteplasser enn arbeidslivet.

”I nåtidens samfunn er det bare arbeidet, hvor lite attraktivt det enn er, som gir kvinner og menn anledning til å møtes, kommunisere og utveksle erfaringer. Sfæren utenfor arbeidet er ensomhetens, isolasjonens og den påtvungne inaktivitetens sfære....” (Gorz 1983, s. 146-47, forf. overs.)

Arbeidsløsheten er i dag størst i gruppen 20-29 år. Denne aldersgruppens andel av de helt arbeidsledige har i 1991 og 1992 ligget omkring 45 prosent (Arbeidsdirektoratets månedsstatistikker). Dette er også en aldersgruppe der mange har små barn.

Når en av eller begge foreldrene blir arbeidsledige, kan man teoretisk forestille seg forandringer langs tre velferdsdimensjoner for barna: Den materielle dimensjonen, omsorgsdimensjonen og nettverksdimensjonen.

Den materielle dimensjonen

Mat og klær, husly og helse: Fører arbeidsledighet til fattigdom og dårlig helse blant barna?

I og med at arbeidsløshetsstrygden ligger under arbeidsinntekten, blir familienes materielle kår ved arbeidsløshet alltid dårligere. Arbeidsledighetstrygden utgjør for tiden med feriepenger ca. 66 prosent av inntekten opp til 6 ganger folketrygdens grunnbeløp (ca. kr 210 000). For inntekter over dette synker arbeidsløshetsstrygden tilsvarende i forhold til inntekten. De fleste familier har i dag to inntekter. Arbeidstidsutvalgets undersøkelse viste at 71 prosent av gifte kvinner med barn var i betalt arbeid (NOU 1987: 9B). Dette kan redusere fallhøyden noe for to-inntektsfamilien i forhold til de som lever av en inntekt. Fortsatt er det imidlertid mange familier som ligner den tradisjonelle eninntektsfamilien:

- Enslige forsørgere
- Familier med hjemmeværende mødre
- Familier hvor mor jobber deltid eller heltid i et lavtlønnsyrke og far derfor er hovedforsørger. Blant gifte, arbeidende kvinner med yngste barn opp til 16 år varierte andelen i deltidsarbeid i arbeidstidsutvalgets undersøkelse mellom 69 og 62 prosent (gruppert etter yngste barns alder) (NOU 1987:9B). I 64 prosent av norske familier har mannen høyere inntekt enn kvinnen (Fløtten 1991).

Når eneforsørgers eller hovedforsørgers inntekt faller bort, vil inntektstapet for disse gruppene bli større enn når en av to ektefeller i familier med to fullverdige inntekter blir arbeidsløs.

Har hovedforsørger vært arbeidsledig i over 80 uker, må han/hun over på sosialhjelp. Her blir det tatt hensyn til

ektefelles inntekt ved beregningen av stønaden, slik at inntektsreduksjonen kan bli relativt stor. I 1990 var det over 37000 sosialhjelpsmottakere som oppga å være arbeidssøkere og som ikke mottok stønad fra arbeidsmarkedsetaten.

Med vårt nåværende høye rentenivå og økende brutto-beskatning har mange familier svært høye boligutgifter. Ofte har boligkostnadene slukt hele den ene inntekten i familier med to inntekter. Når den ene inntekten reduseres på grunn av arbeidsløshet, kan det også i to-inntektsfamilier bli svært knapt økonomisk. Dette kan gå ut over forbruket av blant annet mat og klær, og fritidssysler. Et annet problem kan være at salg av hus medfører tap av sosial status, flytting m.v. For barna kan resultatet bli dårligere helse – enten fysisk eller psykisk. At mange har store økonomiske problemer, er ikke minst synliggjort gjennom avisenes lange lister over tvangsauksjoner.

Det finnes foreløpig ikke forskning som gir et systematisk overblikk over den materielle levestandarden i familier med arbeidsløse. Imidlertid har den nye leveårsundersøkelsen, som ble offentliggjort i november 1992, tatt opp dette temaet.

Av en dansk undersøkelse fremgår det at en av de gruppene som er nevnt ovenfor, kan bli/være rammet så sterkt av arbeidsløshet at den materielle levestandarden synker til et uakseptabelt nivå. Mens 18 prosent av alle de spurte mødrene svarte negativt på om barna (0-6 åringer) var friske og raske, ga hele 43 prosent av enslige, arbeidsløse mødre et negativt svar på dette spørsmålet (Jørgensen 1990). Enslige mødre er også i Norge en økonomisk svært utsatt gruppe. Enslige mødre med barn under 19 år hadde i 1989 den laveste disponible inntekten (SSB 1991). Ved så lave inntekter er det et åpent spørsmål om en ytterligere inntektsreduksjon i det hele tatt er mulig.

For de gruppene som er nevnt ovenfor (og muligvis andre), kan det derfor ikke utelukkes at arbeidsløsheten over tid fører til en krass nyfattigdom som også går ut over barns helse.

Omsorgsdimensjonen

Får barn mer og bedre omsorg når far eller mor blir arbeidsledig?

Ifølge Arbeidstidsutvalgets undersøkelse (NOU 1987: 9B) var yrkesdeltakelsen blant gifte kvinner med barn i 1985 hele 71 prosent. For to av de kvinnegruppene som omfattes av Framfylkingens høring, gifte ett- og tobarns mødre med yngste barn minst 11 år, lå yrkesdeltakelsen på henholdsvis 79 og 85 prosent.

Barnefamilienes tidsbudsjetter er med andre ord stramme, og arbeidsledighet fører i alle tilfeller til at foreldrene rent objektivt får mer tid til disposisjon. Men blir denne tiden brukt til å gi barna mer og bedre omsorg?

All forskning tyder på at arbeidsløshet betyr en psykisk belastning for den arbeidsløse, men at noen er flinkere til å mestre denne situasjonen enn andre. En gjennomgang av forskning om arbeidsledighetens virkninger på de arbeidsledige og deres familier bekrefter antagelsen om økende psykiske problemer. Selvmordsraten og hyppigheten av innleggelse i psykiatriske sykehus øker (Brenner 1976, Riegle jr. 1982), skilsmisseraten øker (Näsman 1983, Bronfenbrenner 1979) og familievolden øker (Gil 1971, Steinmetz og Strauss 1974, Belsky 1980).

Fedre med ensidig forankring i forsørgerrollen kan få spesielt store problemer med arbeidsløshet (Komarovskiy 1940). Småting går dem på nervene og de blir langt mer rastløse enn kvinner i samme situasjon (Togeby 1982).

Den høye kvinnedeltakelsen i arbeidslivet, som på den ene siden sikrer familienes materielle levestandard, kan på den andre siden være den faktoren som gjør menns mestring av ledigheten problematisk. Dersom mannen mister jobben, men kona beholder sin, kan mannen få alvorlige problemer med sin rolle som familiens overhode. Han kan miste sin status slik at kona blir familiens overhode. Dette kan gjøre ham så vanskelig å leve sammen med at kona beslutter å forlate ham (Bronfenbrenner 1986, Jonsson 1969).

For svært mange menn er forsørgerrollen i familien ikke bare den sterkest utpregede, men også den eneste. Far kan derfor få store problemer med å finne seg til rette i familien, fordi han ikke lenger har noen definert rolle (Wadel 1978).

Nyere biografi- eller livsløpsforskning bekrefter menns rolleproblemer ved arbeidsløshet, men den viser også at noen menn aktivt griper den sjansen omsorg for barn gir dem til å mestre sin egen situasjon. Barneomsorg blir av arbeidsløse menn oppfattet som mer meningsfylt enn husarbeid, som de delvis føler seg inkompetente til (Heine-meier 1992). Kvinner har derimot velutviklede og sterke roller som husmødre og mødre å falle tilbake på. Kvaliteten på den omsorgen kvinner gir sine barn synes å være avhengig av deres tilfredshet med sin totale livssituasjon (Clarke-Stewart 1977), og denne tilfredsheten blir *ikke bare* definert av tilknytningen til arbeidslivet.

Dersom kvinnen er i arbeid og dermed er familiens forsørger, kan mannens autoritet i familien bli svekket. Han blir isolert både i familien og i forhold til andre (Halvorsen o.a. 1986). Dette kan føre til at han blir emosjonelt ustabil.

Flere forskere har prøvd å beskrive de mekanismene som fører til vold overfor barn. Belsky (1980) forklarer det med

at mannen som arbeidsledig tilbringer mer tid sammen med barna. Manglende erfaring, sammen med de problemene arbeidsledigheten gir ham, gjør at han lett kommer til kort som omsorgsgiver. Dette kan forsterke hans frustrasjon og føre til aggresjon overfor barna. Andre hevder at mannen overfører sjalusien og sinnet på en kone som fortsatt er i jobb, til barna (Olsén 1985).

I en dansk undersøkelse av barnemishandlingsaker blir mishandlingen forklart gjennom en opphopning av belastninger som fører til en desperat maktesløshet i en situasjon den mishandlende oppfatter som låst (Kyng og Dalgaard 1985).

Funnene i de siterte undersøkelsene er så omfattende og godt dokumenterte at de ikke lar seg bortforklare. Selv om de er etablert gjennom sammenligninger mellom arbeidsløse og ikke-arbeidsløse, og de arbeidsløse har en rekke karakteristika felles med lavstatusgrupper i arbeidsliv og samfunn, forblir det et faktum at arbeidsløshet forverrer situasjonen for mange. De har høyere skilsmissefrekvens, høyere selvmordsrate, misbruker alkohol oftere enn andre etc.

Familier med arbeidsløse har sannsynligvis flere og sterkere belastninger enn familier med foreldre i arbeid. Og dersom disse belastningene ikke blir mestret, *kan* dette gå ut over barna.

Undersøkelser som kontrollerer for familieforholdene før arbeidsledigheten inntraff, viser imidlertid at de familieforholdene som var fremherskende før arbeidsledigheten, ble forsterket av ledigheten. Var de problematiske før ledigheten, ble disse trekkene forsterket, og var de harmoniske og preget av samhold, ble disse trekkene forsterket (Gravelotte o.a. 1975, Jahoda 1979, Näsman 1983, McLoyd 1989). I familier med harmoniske forhold før arbeidsløsheten inn-

trådte, kan man derfor forvente at den/de ledige vil bruke mer tid på barneomsorg.

Ellers tyder levekårs- og tidsnytteundersøkelsene på at fedres rollemønster er i forandring (Kitterød og Opdahl 1992). De deltar i stadig større grad i hus- og omsorgsarbeid. Slik vil de etter hvert få et mer differensiert rollemønster og bedre muligheter til å takle egen arbeidsløshet.

Nettverksdimensjonen

Trekker barn av arbeidsløse seg tilbake fra samkvem med andre barn?

Arbeidsløshet kan på flere måter influere på barns sosiale nettverk. Dårligere økonomi kan føre til at de må redusere sine aktiviteter utenfor hjemmet. De får ikke lenger ta del i de aktivitetene som er vanlige på hjemstedet og kan komme i en utkantposisjon i forhold til sine jevnaldrende.

Dersom atmosfæren i hjemmet lider under en av foreldrenes arbeidsløshet, kan dette føre til at barna frivillig trekker seg tilbake fra kontakt med jevnaldrende, for eksempel ved at de ikke går så ofte ut eller ikke tar med venner hjem.

Barn er også så vare at de lett kan registrere følgene av arbeidsledighet hos venners foreldre, i den videre familie-kretsen, i foreldrenes vennekrets og gjennom medieoppslag. Dette kan føre til at barn med foreldre i arbeid unngår kontakt med barn av arbeidsledige.

I noen tilfeller skyldes dette at arbeidsløse foreldre trekker barna aktivt inn i forsøk på å tåkelegge overfor omgivelsene at for eksempel far er arbeidsledig. For å unngå for mange vanskelige spørsmål, trekker barna seg tilbake fra kontakt med andre (Heinemeier 1992). Barn er trofaste allierte. Mangel på kunnskap om arbeidsløshetens årsaker og virkninger kan danne grobunn for usikkerhet og

fordommer, som fører til at kontakten mellom barn av arbeidsløse og andre barn opphører.

Men man kan også forestille seg andre måter å takle arbeidsløsheten på i forhold til barna. Foreldrene kan bestemme seg for at situasjonen i hvert fall ikke skal gå ut over barna. Man lar dem, med større eller mindre ofre fra de voksnes side, fortsette med de aktivitetene de har deltatt i tidligere. Faren med dette er at barna ikke utvikler noe bevisst forhold til arbeidsløshet som problem.

En annen reaksjonsmåte kan være å diskutere den nye situasjonen åpent i familien og foreta en mer eller mindre demokratisk fordeling av de byrder og innskrenkninger som blir nødvendige på grunn av de reduserte inntektene.

Man vet per i dag lite om utbredelsen av mer moderne reaksjoner på arbeidsløshet, som åpne diskusjoner og demokratiske beslutninger. De forskningsfunnsom foreligger, er nesten utelukkende fra andre land, og en stor andel av dem er fra krisen i 1930-årene.

Trettitallsforskningen på arbeiderklassen i Marienthal (Eisenberg, Jahoda, Lazarsfeld, etc.) viste at barn av arbeidsløse trakk seg tilbake fra omgivelsene. Delvis skyldtes dette pengemangel, men delvis også mindreverdighetsfølelse fordi foreldrene var avhengig av trygd (Eisenberg og Lazarsfeld 1938). Disse barna var også preget av utrygghet og avmakt i forhold til å kunne planlegge fremtiden (Eisenberg og Lazarsfeld 1938).

Nyere undersøkelser gjengitt av Mc Loyd (1989) viser at barn i familier med arbeidsløshet har flere mentale problemer, er mer deprimerede, ensomme, følsomme og mistroiske overfor andre enn barn i familier uten arbeidsløshet. De føler seg ofte utstøtt av venner, har lav selvfølelse og liten evne til å mestre stress-situasjoner. Dette fører til tilbaketrekking fra omgivelsene i en situasjon hvor nettopp

omgivelsene kunne ha virket som *en motvekt til* en trist atmosfære i hjemmet.

Men også om virkningene på det sosiale nettverket mangler det forskning fra norsk hverdag i 1990-årene. Ut fra det som finnes av teori på området, virker funnene som bekrefter at barn av arbeidsløse trekker seg tilbake fra jevnaldrende, sannsynlige. Imidlertid mangler det forskning og funn som belyser mestringsdimensjonen: Hvilke faktorer er det som gjør at noen familier mestrer arbeidsløshet bedre enn andre, slik at barna unngår tilbaketrekning og isolasjon? Og hvilken rolle spiller familiens økonomi?

Går foreldrenes arbeidsløshet ut over barnas skolegang?

Forskningen fra 30-tallet har klare svar på dette spørsmålet: Barn av arbeidsløse gikk tilbake i karakterer på skolen, og de med best karakterer før arbeidsløsheten gikk mest tilbake (Busemann og Bahr 1931, Busemann og Harders 1932).

Dette ble forklart med dårligere kosthold og helse, følelsesmessig fiksering på familiens situasjon og foreldrenes opptatthet av egne problemer: Mange foreldre mistet overskuddet til å hjelpe barna med leksene.

Nyere undersøkelser viser at barna får lavere forventninger til fremtiden, at de blir mer pessimistiske til mulighetene for å finansiere videre utdanning og at de også stiller spørsmålsteget ved nytten av utdanning (Flanagan 1988, Galambos og Silbereisen 1987). Lærerne vurderte barn fra familier med arbeidsløshet som mindre tilpasningsdyktige enn barn fra andre familier (Flanagan 1988).

Undersøkelsene tyder på at jenter utsettes for press om å tilpasse seg det tradisjonelle rollemønsteret ved å forberede seg på en hjemmekarriere i stedet for en utdannings- og arbeidslivskarriere (Galambos og Silbereisen 1987). Dette

kan føre til at barn av arbeidsløse får en annen og mer polarisert kjønnsrolleutvikling enn andre barn.

Også i denne sammenhengen mangler det norsk forskning. Bidrar våre velferdsstatlige ordninger og den likestillingspolitikken vi har ført siden 70-tallet til å oppheve de negative konsekvensene av arbeidsløshet man har funnet i andre land?

Oppsummering

De refererte undersøkelser og funn viser at foreldres arbeidsløshet med stor sannsynlighet og på mange måter kan skape vanskelige oppvekstvilkår for barna. Imidlertid mangler det nyere norsk forskning som behandler dette spørsmålet i sin fulle bredde. Særlig mangler det forskning som belyser betingelsene for at barna skal mestre denne situasjonen. Kanskje har også tjuve års likestillingspolitikk for Norges del ført til endringer i kjønnsrollemønstrene som letter mestringsen av arbeidsløshet. Dette er mulig, men ikke dokumentert gjennom forskning.

3 Gjennomføringen av barnehøringen om arbeidsløshet

Hvorfor barnehøringer?

Med utskillelsen av et eget departement for barne- og familiesaker, etableringen av et eget barneombud og med lovgivning som har styrket barnets rettigheter i familie og samfunn har den senere tids regjeringer signalisert at barns interesser skal tas mer på alvor.

Fremdeles er det likevel forskjellige grupper voksne som får utvidede fullmakter til å handle på barnas vegne: Førskolelærere, barnevernspedagoger, lærere, foreldre, advokater, dommere, ulike saksbehandlere og barneombudet. De forskjellige profesjonene kan komme til å fortolke barnas interesser ut fra sin egen utdanningsbakgrunn og neglisjere andre forutsetninger for barnas utvikling og trivsel. Man kan ikke se bort fra at den massive tilstedeværelsen av spesialister i oppdragelsen og utdanningen av barna kan være med på å tilsløre barnas egne opplevelser og interesser. Dette fenomenet kalles pedagogisering av hverdagen (Illich 1970).

For sterk foreldreinnflytelse kan også være problematisk. Mange foreldre er svært ærgjerrige på barnas vegne, noe som kan føre til stress og nederlag for dem for eksempel i skolesituasjonen.

Noen få organisasjoner har i den senere tid satt i gang barnehøringer for å få direkte tilgang til barnas egne synspunkter og interesser. Høringene har ofte tatt opp barnas nærmiljø, og de har og ført til krav om sikker adkomstvei til skolen, bedre muligheter for lek og utfoldelse i nærmiljøet osv.

Kan barnehøringer fungere?

Kanskje den viktigste erfaringen fra barnehøringene er at barna må tilføres kunnskap og få anledning til å arbeide med sakene en tid for at høringene skal fungere.

Uten en prosess med arbeid og fordyping i temaet/saken før høringen finner sted, blir barna lett umettlige i hørings-situasjonen og stiller krav de ikke aner konsekvensene av. Når de så blir konfrontert med konsekvensene av hva de har ønsket seg, forandrer de mening. Dette var blant annet tilfellet i et godt dokumentert eksperiment i Framfylkingen i 1989/90 (jfr. Karlsen 1990). Men eksperimentet viste også at dersom man tilfører barna kunnskap og lar dem arbeide med et tema en viss tid, så er barn vel i stand til å stille både konsekvente og ansvarlige krav.

Denne erfaringen er for øvrig helt i tråd med erfaringen fra medbestemmelsesprosjekter i arbeidslivet ved innføringen av ny teknologi: Uten en læreprosess om hvilke forandringer teknologien kan innebære og en prosess som bevisstgjør arbeidstakerne om deres interesser i forhold til de mulige forandringene, blir medbestemmelsen meningsløs (jfr. Billerbeck 1976).

Utgangspunktet for barnehøringen

Framfylkingen var for den praktiske gjennomføringen av selve høringen henvist til å bruke sin egen organisasjon. Høringen måtte derfor legges til et fylke, og Framfylkingen i Nordland påtok seg ansvaret for jobben.

Det var i utgangspunktet klart at Framfylkingen selv ikke hadde ressurser til å forberede barna på høringen. Ut fra tidligere erfaringer hadde man besluttet at forberedelsen burde bestå i en kombinasjon av undervisning og prosjektarbeid. Denne muligheten har man først og fremst i skolen, og det ble rettet forespørsler til flere skoler om å delta. En

skole avslo å delta med den begrunnelse at en barnehøring om arbeidsløshet var politikk, og politikk bør holdes utenfor skolen.

Ellers var responsen til dels svært positiv, og det lyktes å få skoler fra kommuner med forskjellig næringsgrunnlag til å delta. Slik ble det mulig å få med elever fra lokalsamfunn som på forskjellige måter og i forskjellig omfang var truffet av arbeidsløshet (jfr. adresseliste i vedlegg 2). I alt deltok syv klasser fra seks forskjellige kommuner.

Temaet krever en viss evne til å forstå komplekse sammenhenger. På den annen side ønsket man et friskt og uhildet barneperspektiv på arbeidsløsheten og at så mange som mulig av barna skulle engasjere seg i spørsmålet. Ut fra disse hensyn falt valget på 6. klassene. Fra én skole deltok en 5. klasse.

Arbeidet med høringen skulle ikke føre til at barn av arbeidsløse ble stigmatisert. Tvert imot skulle høringsprosessen formidle en saklig forståelse av årsakene til arbeidsløshet og de problemene den kan føre til. Det ble derfor utarbeidet en veiledning for lærerne som inneholdt de spørsmål de burde ta opp i klassene, og en begrunnelse for disse spørsmålene (jfr. vedlegg 1). I tillegg fikk lærerne tilsendt et utvalg av avisutklipp som behandlet forskjellige sider ved arbeidsløsheten. Ellers ble det overlatt lærerne å organisere arbeidet med stoffet.

Arbeidet i skolen skulle munne ut i en to dagers konfrontasjon av politikere og eksperter med barnas spørsmål og synspunkter i Bodø. Det ble her lagt opp til at barneombudet skulle spille rollen som formidler mellom barna og politikerne/eksperterne.

Framfylkingen nedla et omfattende arbeid for å få sentrale representanter fra politikk, organisasjoner og næringsliv til å delta, og de lyktes også over all forventning med dette.

Arbeidet i skolen

Arbeidet ble startet med et møte mellom Framfylkingen, interesserte lærere og FAFO på et møte i Bodø 27.4.1992. På møtet ble det formidlet til lærerne at og hvordan barn kan bli berørt av arbeidsledighet i hjemmet. Dette hadde flere av dem allerede merket i klassene sine. Videre ble høringens målsetting, organisering og økonomiske rammebetingelser samt den metodiske støtten fra FAFO underveis klargjort.

Ved tre av skolene ble det avholdt foreldremøte, ved to andre ble bamas deltakelse klarert individuelt med foreldrene, og ved den siste ble rektor konsultert. Der foreldrene ble kontaktet, resulterte dette ikke bare i at barna fikk tillatelse til å delta i prosjektet, mange foreldre uttrykte også begeistring over at skolen tok opp dette temaet.

Fra FAFOs og Framfylkingens side betraktet man tidsrommet mellom starten av arbeidet i skolene og selve høringen, 27.4 til 9.6, som så kort, også på grunn av alle avslutningsaktivitetene i skolen på denne tiden, at man besluttet å gi noe drahjelp. En representant fra FAFO dro følgelig rundt i alle skolene og holdt en dobbeltime med klassene. Dobbeltimen baserte seg i all hovedsak på veiledningen (se vedlegg 1).

Ifølge lærerne fungerte dette motiverende. Det viste elevene at noen utenfor skolen interesserte seg for det de holdt på med. Lærerne kunne dessuten senere i prosessen henvise til en annen autoritativ persons uttalelser og foreta en rolleoppdeling mellom seg selv og personen fra FAFO.

En reaksjon fra barna i en av de første klassene som ble besøkt, illustrerer godt barns mangel på konsekvenstenkning dersom de ikke får anledning til å fordype seg i et tema under kyndig veiledning. Det ble foreslått å kjøpe mer norske varer for å bekjempe arbeidsløsheten. Vi lot derpå

barna lese varemerket i krage på hverandres gensere, skjorter og bluser. Landene hvor varene var produsert, ble skrevet opp på tavla, og det viste seg at bare hjemmestrikede ullgensere og ulljakker var lagd i Norge.

Dette ga gode muligheter til å belyse den internasjonale konkurransens betydning for arbeidsløshet, forholdet mellom arbeidslønner og priser, hvorfor de færreste av oss har råd til å kjøpe norske klær osv. På de etterfølgende skolene ble dette gjort til en fast bestanddel av undervisningen, og ingen av barna insisterte på å reise dette spørsmålet på selve høringen i Bodø.

Lærerne organiserte arbeidet noe forskjellig. Felles for organiseringen var et stort innslag av gruppearbeid, noe denne typen temaer egner seg svært godt til. Gruppene ble fremfor alt brukt til å utvikle spørsmålene for høringen, men også til rollespill. Ved to skoler spilte gruppene familier som ble rammet av arbeidsløshet.

I det hele tatt variet arbeidet i klassene langs to dimensjoner: den individuelt-kollektive dimensjonen og den kreativ-analytiske dimensjonen. Kollektivt ble spørsmål utviklet og rollespill gjennomført; individuelt ble det skrevet stiler, fortellinger og dikt.

Kreativt lagde man rollespill, uttalelser, fortellinger og dikt; analytisk/kognitivt utviklet man spørsmål, analyserte avisartikler og skrev stil.

Det var en interessant forskjell mellom 5. klassen som deltok og noen av 6. klassene. I 5. klassen synes hovedvekten av arbeidet å ha ligget på den kreative siden, med dikt (se vedlegg 4), fortelling og utvikling av uttalelser, mens to av 6. klassene arbeidet helt uten kreative innslag. Dette kan selvsagt forklares med forskjellige typer lærere med forskjellig metodikk i sin undervisning. Men her kan man reise spørsmålet om betydningen av barnas alder og modenhet

for valg av undervisningsmetode i denne typen prosjekter. Svaret på dette spørsmålet må imidlertid overlates til leserne.

De interne aktivitetene ble supplert med eksterne. Disse var i noen grad lokalt tilpasset. Ved to av skolene ble det lokale arbeidskontoret koplet inn for å informere om arbeidsløsheten på stedet. I en kommune uten eget arbeidskontor ble den kommunale tiltakskonsulenten invitert til klassen.

Der arbeidsløsheten var spesielt høy, ble arbeidsløse i bygda intervjuet, og ved en skole som hadde en AMO-klasse¹, inviterte 6. klassen noen av disse elevene inn. Dette ga lærerne muligheter til å spille på andre personer, og elevene fikk førstehånds informasjon om situasjonen på stedet, det vil si informasjon med større relevans for dem enn avisutklippene fra Framfylkingen.

Først mot slutten av arbeidsprosessen hadde det utkrystallisert seg spørsmål som elevene virkelig ønsket å stille politikerne på selve høringen. Et stykke ut i prosessen var flere av lærerne derfor sterkt i tvil om de ville klare "å komme i mål". Telefonkontaktene med FAFO ble vurdert som verdifulle for å komme over denne tvilen. I en selvorganisert høring, eller et selvorganisert prosjekt av samme type, kan/bør denne typen kontakt erstattes med et nettverk blant lærerne selv. Men det "løsnet mot slutten", og tallet på barn som ønsket å ytre seg på selve høringen bare økte (gjennomgående over halvparten i hver klasse).

Veiledningen fra FAFO ble brukt som arbeidsgrunnlag i alle klassene. Her blir temaene for prosjektet begrunnet, og det er formulert spørsmål for diskusjon og bearbeidelse.

¹ Arbeidsmarkedsopplæringen: Opplæring styrt og betalt av arbeidsmarkedetaten.

Slik kan man si at det var denne faktoren som i sterkest grad bestemte tidsbruken i klassene. I etterhånd anslo lærerne tidsbruken til mellom 15 og 20 skoletimer; det vil si at man for gjennomføringen av et klasseprosjekt om arbeidsløshet etter den foreliggende veiledningen må beregne dette timeantallet.

Lærernes evaluering av arbeidet i skolen

For å forberede elevene til selve høringen hadde lærerne 6 uker til disposisjon. Fra arrangørenes side, Framfylkingen og FAFO ble dette betraktet som svært knapt. Lærerne mente at tiden hadde vært tilstrekkelig med hensyn til elevene. Lengre tid ville etter deres mening ha gjort det vanskeligere å opprettholde elevenes motivasjon. Prosjekter av denne typen bør ikke være så langvarige at de i elevenes bevissthet blir sidestilt med den vanlige, løpende undervisningen.

Men i forhold til lærernes egne planer og aktiviteter, var tiden for kort. Mai og juni er en travel tid i skolen, og spesielt i 6. klassene, som er avgangsklasser fra grunnskolen. Lærerne burde ha blitt informert langt tidligere enn tilfellet var (27.4.1992), slik at de kunne ha planlagt vårens aktiviteter bedre. Som det nå var, ble gjennomføringen av arbeidet i klassene bare muliggjort ved at lærerne konsekvent prioriterte bort andre aktiviteter og fikk med seg skolens ledelse, elevene og foreldrene på dette.

Det ble også for liten tid for lærerne til å fordype seg i stoffet og lage sine egne opplegg for arbeidet i klassene. Imidlertid ble dette langt på vei oppveid av veiledningen fra FAFO. Den korte tiden begrenset også i noen grad mulighetene for å trekke inn relevante personer fra det offentlige og lokale representanter for partene i arbeidslivet.

Når det gjelder sin egen fremgangsmåte, var lærerne stort sett tilfreds. Én ville ha trukket inn flere personer utenfra. Ved den skolen hvor to lærere samarbeidet, ble dette fremhevet som en fordel. Dette passer også med noen av lærernes ønske om å ha en samling av alle lærerne midtveis i arbeidsprosessen. Av budsjettmessige årsaker var dette ikke mulig.

Elevene var lette å motivere. Dette hadde flere grunner. Selvsagt utgjorde Bodø-reisen den viktigste motivasjonsfaktoren, men utsikten til å få direkte kontakt med barneombudet og politikerne var også viktig.

Selve temaet var i tre av klassene en svært viktig motivasjonsfaktor helt fra starten. Dette var klasser på steder hvor arbeidsløsheten enten hadde vært eller var høy da høringsprosessen ble startet. Elevene hadde hørt mye om arbeidsløshet hjemme og kjente ungdommer som var arbeidsløse.

Etter hvert som arbeidet i klassene skred fremover, ble imidlertid selve temaet en stadig viktigere motivasjonsfaktor. Flere og flere skjønnte at arbeidsløsheten også kunne komme til å angå deres egen fremtid på arbeidsmarkedet.

Høringen

Høringen fant sted i Fram kino i Bodø 9. og 10. juni. Den første dagen fikk barna stille sine spørsmål til et panel bestående av:

1. Kjell Bjørndalen, forbundsleder, Fellesforbundet
2. Inger Harnæs Foss, bedriftsrådgiver, NHO
3. Audun Edwardsen, direktør i Barne- og familiedepartementet
4. Olav Eldøen, lege, BUPA, Nordland fylke
5. Per Egil Mjaavatt, Senteret for barneforskning

6. Tove Strand Gerhardsen, minister i Arbeids- og administrasjonsdepartementet

Spørsmålene fra de forskjellige skolene var tidligere på dagen blitt samordnet i et møte mellom lærerne, FAFO og barneombudet, som senere fungerte som høringsleder. Denne sene samordningen førte til at like spørsmål ble strøket, slik at noen av barna mistet de spørsmålene de hadde forberedt.

Høringslederen tok opp spørsmål fra barna i salen, føyde dem sammen og rettet dem til politikerne. Når han var misfornøyd med svarene eller språket til politikerne, presiserte eller gjentok han spørsmålene. Han vendte seg også noen ganger til barna i salen og spurte om svarene var oppfattet. Imidlertid tillot han ikke barna selv å presisere eller gjenta spørsmålene sine, noe mange av dem hadde lyst til.

Hvilke spørsmål stilte barna?

Spørsmål utgjorde de hyppigste ytringene fra barna under høringen, selv om enkelte også kom med meningsytringer, leste dikt eller fortalte en historie. Skal spørsmålene karakteriseres, er det mest nærliggende å benytte adjektivene *enkle* og *direkte*: "Hadde dine barn klart seg med kr. 6 per dag?" (spørsmål til arbeidsministeren).

Men enkle og direkte spørsmål er ofte de som er vanskeligst å besvare: "Får vi arbeid når vi blir voksne?" (åpent spørsmål til panelet). Når høringslederen i tillegg insisterer på at svarene skal avgis på en enkel og forståelig måte, kan man forestille seg hvordan det var å være politiker eller ekspert i denne situasjonen. Panelet ble gang på gang utsatt for kravet om å fremstille komplekse sosiale og økonomiske sammenhenger på en måte som barna forsto.

Ellers kan man foreta en tematisk inndeling av spørsmålene. En gruppe spørsmål gikk på arbeidsløshetens omfang og hva myndighetene gjør med dette: "Synes dere ikke at det bør være arbeid til alle i Norge? Hvorfor gjør dere ikke noe med det da?"

Blant disse spørsmålene var det også noen av lokal karakter: "Hvorfor legger ikke staten nye bedrifter til Sulis slik som den har gjort på Mo i Rana? Har ikke menneskene i Sulis også krav på arbeid og et meningsfylt liv?" Det manglet heller ikke konstruktive forslag til å løse problemet med arbeidsløshet: "Noen arbeidsledige ser det som en fordel at de får være mer sammen med barna. Kan småbarnsforeldre få kortere arbeidsdag for å få mer tid til barna? Dermed kan også flere komme i arbeid". Innflytelsen fra EF på fremtidens arbeidsmarked ble også tatt opp i noen spørsmål.

I en annen gruppe spørsmål ble velferdsordningene for arbeidsløse og deres barn tatt opp: "Hvorfor får arbeidsledige så lite penger i ledighetstrygd sammenlignet med dem som er i arbeid?" Men mange av barna hadde et annet syn på arbeidsledighetstrygden enn svært mange voksne: "Hvorfor er det ikke slik at vi må arbeide for trygda? Det er jo masse som kan gjøres:

- hjelpe eldre
- rydde skog
- miljøpatruljer
- gjøre ting med skoler og lekeplasser som det ikke er eller vil bli penger til."

Barnetillegget i arbeidsledighetstrygden ble tatt opp av mange (se ovenfor) og i forskjellige former. For det første fant man dette tillegget latterlig lite, og for det andre tok man opp konsekvensene av arbeidsløshet og dårlig økono-

mi: "Har dere tenkt på at mange barn må kutte ut fritidsaktiviteter?" Fra arbeidsprosessen som ledet fram til disse spørsmålene, finnes det også notater med henvisninger til mobbing som følge av at barna må trekke seg fra forskjellige fritidsaktiviteter.

Forskjellige typer mulige konsekvenser av arbeidsledighet ble tematisert i en tredje type spørsmål og ytringer: "Har dere tenkt å gjøre noe for å forhindre bruk av rusmidler i forbindelse med arbeidsledighet?" I notatene fra prosessen blir her en rekke mulige konsekvenser tatt opp: Barnemishandling, flytting, pantsetting, gjeld, husløs, alkohol, sløvhet, sosialen, skilsmisse, mobbing og trist hjemme.

I en fjerde type ytringer blir samfunnets tradisjonelle syn på arbeidsløshet tatt opp. Sterkest inntrykk gjør her en meningsytring fra en 5. klassing: "Det e jo nån som blir sett ned på førdi de e arbeidsledig. Kofør må de arbeidsledige bli sett ned på. Kofør skal det vær så urettferdig at de arbeidsledige føl se mindre verd en andre, de har jo ikke gjort nåkka galt."

Den siste gruppen av spørsmål og ytringer viser at barna har begynt å tenke på sin egen fremtid på arbeidsmarkedet: "Får vi arbeid når vi blir voksne? Hva er vitsen i å ta utdanning når vi likevel ikke får jobb? Hvilken skole foreslår dere vi bør gå på for å få et arbeid når utdannelsen er ferdig? Hva har vår ordens- og oppførselskarakter å si når vi skal søke jobb? Hva legger arbeidsgiverne vekt på når de skal ha en arbeider?"

Spørsmålene viser at det begynner å gjøre seg gjeldende en viss usikkerhet med hensyn til fremtiden. Noen elever har også begynt å gjøre seg tanker om selve jobbsøkesituasjonen.

To jenter fra 5. klassen hadde skrevet et dikt om situasjonen i en familie når far kommer hjem etter å ha mistet

jobben. Dette var preget av sterk innlevelsessevne, noe alle som arbeider med barn vet at de har. Diktet er gjengitt i vedlegg 4 i denne rapporten.

Inntrykkene fra den andre høringsdagen ble sterkt dominert av Framlaget på Hunstads teaterstykke: "Er arbeidsløsheten farlig?" Dette stykket tematiserer hva som kan skje i en familie når far blir arbeidsløs. Det har i likhet med enkle scenarier to forløp, et verste fall (worst case) og et beste fall (best case), som begge blir fremført på scenen. I det verste tilfellet går familien i oppløsning og barna får en alvorlig psykisk knekk. I det beste tilfellet finner familien sammen til en ny solidaritet, hjelper og støtter hverandre med utdanning og jobbsøking og er etter en tid ute av den kritiske situasjonen. Teaterstykkets konkrete illustrasjon av forholdet mellom arbeidsløshet og familieliv åpnet manges øyne for hvordan de arbeidsløse og deres familier i mange tilfeller kan oppleve hverdagen.

Etter teaterstykket ble det holdt tre innledninger til temaet: "Barn og arbeidsløshet – de sosiale konsekvenser" og med problemstillingen "Hvorfor mangler kampen mot arbeidsløshet et barnepolitisk perspektiv?" Innledere var Yngve Hågensen fra LO, Kristin Halvorsen fra SV og Per Egil Mjaavatn fra Senteret for Barneforskning. Disse innleggene var sterkere fokusert på hvordan man skulle løse arbeidsløshetsproblemet generelt enn på det barnepolitiske perspektivet. De inneholdt likevel flere konkrete forslag til tiltak for barn. Forslagene er gjengitt i kapittel 4, Resultater av høringen.

Høringen ble avsluttet med paneldebatt og oppsummering. Problemstillingene var her hvordan barn kan prioriteres i offentlig handling og hvorvidt mangel på arbeid er brudd på FNs konvensjon om barnets rettigheter. I panelet var:

Berit Bakkane, Barne- og familiedepartementet
Liv Eva di Mico, Norsk Kommuneforbund
Inger Hamnæs Foss, NHO
Silje Brandvoll, Nordland Høyre
Kirsten Jæger Sivertsen, NBF

Panelleder var barneombudet, og konferansen ble oppsummert av Framfylkingens landsleder Esther Kostøl. Denne delen av av konferansen fant sted uten barna.

Lærernes evaluering av høringen

Som et første ledd i en evaluering av selve høringen ble klassenes lærere intervjuet. Hovedproblemstillingene var her:

- Hva de selv syntes om høringens forløp og organisering.
- Hvordan de syntes kommunikasjonen mellom panelet og barna hadde fungert.
- Hva barna i ettertid syntes om selve høringen.
- Om høringen hadde lært dem selv noe.
- Om høringen hadde hatt noen virkning på barna ut over øyeblikkets opplevelse.
- Om man bør ha flere av denne typen prosjekter i barne-skolen og hvorfor.

Da det fortrinnsvis er kritikken som sier noe om hvordan man kan organisere denne typen prosjekter bedre, vil hovedvekten i det følgende bli lagt nettopp på kritikken som fremkom.

Det første kritikkpunktet gjelder koordineringen av spørsmålene mellom skolene. Denne fant sted i Bodø tre timer før høringen skulle starte. Dersom man godtar premisset om at spørsmålene måtte koordineres før høringen, burde dette ha skjedd lenge før. Slik det nå ble gjort, hadde barna ingen innflytelse og noen mistet de spørsmålene de hadde forberedt seg på, like før høringen skulle begynne.

Videre kunne utvalget av spørsmål ha blitt bedre dersom lærere og elever hadde hatt bedre tid på seg til å samordne dem.

Et koordineringsmøte mellom lærerne mot slutten av arbeidet i skolen ble overveid av FAFO/Framfylkingen, men måtte av budsjettmessige grunner sløyfes. Vi forestilte oss dessuten en annen organisasjonsform for selve høringen, hvor barna stilte spørsmålene friere og høringsleder sammenfattet overfor panelet. Erfaringen fra høringen gir kritikken rett: Selv om barna var høyt motiverte, ble høringens varighet (2 1/2 time) et problem for mange av dem, og dette gjør en bedre koordinering av spørsmålene på forhånd nødvendig.

For kommunikasjonen mellom barna og panelet var barneombudets rolle sentral. Barneombudet hadde et stort sympatifikskudd blant både barn og lærere, og en høy status som barnas advokat blant paneldeltakerne. På forhånd hadde han fått en liste med spørsmål og navnet og skolen til spørsmålsstillerne. Spørsmålene ble stilt i grupper og ofte underbygd med fakta av ombudet før paneldeltakerne fikk svare. Ombudet valgte også ut den av paneldeltakerne som skulle svare.

Lærernes kritikk av barneombudet var massiv. Han stilte seg selv altfor mye i sentrum, pratet selv til sammen mer enn barna, lot dem ikke slippe til med motspørsmål og klarte mot slutten heller ikke å styre hverken sitt eget eller paneldeltakernes språk. Bak denne kritikken står seks av de syv lærerne som deltok i høringen.

Fra barna selv kom den negative kritikken bare fra tre av klassene. Barnas reaksjon gjaldt spesielt at de ikke fikk stille motspørsmål til politikernes/ekspertenes svar.

Barneombudets valg av advokatrollen under høringen måtte føre til at han selv kom i fokus for oppmerksam-

heten. Advokatrollen garanterer for en stram organisering og gjennomføring av høringer av svake grupper, men den passiviserer også gruppenes medlemmer. Den alternative rollen det i slike situasjoner ligger nær å velge, fødsels-hjelperrollen, er mer tidkrevende, men aktiviserer i sterkere grad de som skal høres.

Når advokatrollen ble et bomskudd i forhold til mange av barna, skyldtes dette at barna der og da ikke utgjorde noen homogen og svak gruppe. De var godt forberedt og hele opplegget fra Framfylkingen/FAFO gikk ut på å sette dem i sentrum for oppmerksomheten. Dette var også blitt formidlet dem direkte, og de trodde det skulle bli slik. Selv leverte de også under høringen et motbevis på at de var en svak gruppe: De rakte opp hånden for å stille motspørsmål.

Paneldeltakernes språkføring var forventet å skulle bli et problem for barna. Dette var også tilfelle, men i noen grad klarte barneombudet å "oversette" meninger og innhold for dem. Noen paneldeltakere var også mer forståelige enn andre. Per Egil Mjaavatn og Tove Strand Gerhardsen blir av to av klassene trukket fram som lettere å forstå enn de andre.

Audun Edwardsen ble den mest populære voksne deltaker i høringen fordi han frivillig og som eneste voksne delte barnas nattly.

Var paneldeltakernes språk et noe mindre problem i kommunikasjonen enn forventet, så var innholdet i svarene deres et langt større problem. Etter høringen var det få av barna som mente de hadde fått svar på spørsmålene sine. Her er det ett unntak: Tove Strand Gerhardsens appell om å skaffe seg en ordentlig utdanning trengte gjennom hos mange. Ifølge fem av lærerne ga høringen mange av barna et godt motivasjonstilskudd til å ta skolearbeidet mer på alvor. Ministerens appell kom som svar på spørsmålet om

det hadde noen hensikt å ta utdanning når man likevel blir arbeidsledig.

Teaterstykket til Hunstad Framlag var den enkeltbegivenheten som gjorde sterkest inntrykk på barna, men selve høringen med panelet kommer ikke langt etter. Både fritidsbegivenheter, møtet med barna fra de andre skolene og selve reisen til Bodø rangerer bak disse to innslagene.

Hva lærte lærerne av høringen?

Alle mente å ha lært mer om arbeidsløshet, dens årsaker og virkninger. For noen av dem førte dette også til refleksjoner over hvordan de hadde forholdt seg og burde forholde seg i klasser med barn av arbeidsløse. Som lærer er man opptatt av å initiere aktiviteter som skaper avveksling i skolehverdagen. Ofte koster disse penger, ikke mye hver gang, men ikke helt lite i sum. At dette kunne volde problemer for noen i klassen, hadde flere av lærerne ikke tenkt på tidligere.

Noen ble også overrasket over hvor godt deres egne elever mestret å opptre i den store forsamlingen. Etter deres mening gikk flere av elevene over ”mestringsterskelen” for å opptre i større forsamlinger under høringen. En av lærerne var også overrasket over den omsorgen barna viste for hverandre under hele høringsprosessen.

Spørsmålet om hva barna hadde igjen for å delta i høringen er allerede blitt delvis besvart. Følelsen av mestring danner et viktig bidrag til barns utvikling. De fleste utviklet også en sterk solidaritet med de arbeidsløse og deres barn. Dette gikk også med all tydelighet frem av de spørsmålene de stilte. *Nettopp av denne grunn er en behandling av både arbeidsløshet og andre viktige samfunnsspørsmål i grunnskolen av så stor betydning. Her kan man utvikle den*

innsikt og forståelse som er nødvendig for å skape et mer solidarisk samfunn.

Flere av barna fikk et bedre perspektiv på sin egen fremtid i skole, videre utdanning og arbeidsliv.

Virkningene av høringen for barnas vedkommende ble registrert i høringsprosessen og av lærerne i tiden etter høringen. Fordi høringen var lagt så sent i skoleåret, ble det liten tid til etterarbeid i klassene.

Valget av 6. klassene til høringen gjør også en oppfølging av høringen i følgende skoleår vanskelig. For ved overgangen til ungdomsskolen kommer barna i klasser med andre barn og nye lærere. Dette forvansker en undersøkelse av hvorvidt høringens virkninger på barna er av kortsiktig eller mer langsiktig karakter. Uten en slik undersøkelse kan man ikke trekke noen konklusjoner om virkningenes varighet.

Alle lærerne er enige om at man bør ha flere av denne typen prosjekter i grunnskolen, og de bør være av en slik karakter at de treffer barnas interesse. Da er de stimulerende og utviklende for både barn og lærere. I dagens situasjon er tilbudet av slike prosjekter for lite. Det ville være optimalt med en prosjektmeny som lærerne i samråd med skolens ledelse og/eller barnas foreldre kunne velge fra.

Riktig lagt opp bidrar slike temaprojekter til at skolen åpner seg mer for samfunnet. Elevene blir mer interessert i samfunnet rundt seg og får en bedre forståelse av det. Samtidig blir også undervisningen mer interessant når elevene har en praktisk/konkret forståelsesbakgrunn fra sitt nærmiljø.

4 Resultater av høringen

Det barnepolitiske perspektivet i kampen mot arbeidsløshet

Høringens annen dag var viet praktisk politikk: Hvordan kan man forhindre at barn blir rammet av foreldres arbeidsløshet? Forslagene fra innledeerne og panelet gikk hovedsakelig i to retninger: Forbedring av offentlige ytelser og forskjellige former for positiv diskriminering av småbarnsforeldre. De fleste forslagene ville innebære en forbedring av de arbeidsløses levekår, men i varierende grad. Og få forslag var kostnadsnøytrale.

Det vil her føre for langt å evaluere forslagene i forhold til deres politiske gjennomførbarhet, kostnader og virkninger. Et utvalg skal imidlertid gjengis ukommentert, slik at leseren kan danne seg et bilde av politikernes og ekspertenes forestillinger, eller mangel på sådanne, for å besvare det spørsmålet høringen stilte.

Forbedringer av offentlige ytelser:

- Ansettelse av alle arbeidsløse i kommunene på like fot med de andre ansatte, men slik at de står til disposisjon for arbeidsmarkedsetaten når denne har andre jobber å tilby.
- Minimumstrygd for alle uten hensyn til tidligere yrkeskarriere.
- Gjeldskrisen bør løses slik at barn slipper å flytte.
- Fritidstilbud til barn bør være gratis eller med så lav egenandel at alle kan delta.
- Det bør innføres en gradert, inntektsavhengig innbetaling til skolefritids- og barnehageordninger.

- Det trengs mer forskning slik at man kan sette inn de rette tiltakene.
- Pensjonsalderen bør senkes.
- Småbarnsforeldre bør få lengre svangerskapspermisjon slik at andre kan "låne" arbeidsplassene deres.

Positiv diskriminering:

- Alle barnløse arbeidstakere over 45 år bør tvangspensjoneres.
- Ved permitteringer bør de barnløse gå først og deretter de med barn.

Som man ser, er forslagene delvis preget av motsetninger. Noen synes også lite gjennomtenkte med hensyn til andre konsekvenser. Alt dette tyder på en viss rådløshet i forhold til problemet arbeidsløshet. Men hadde man visst råd, hadde vel problemet vært løst.

På den annen side vitner noen av forslagene også om hvor uvante flere av deltakerne var med å forestille seg at problemet arbeidsløshet også har et barneperspektiv. Og enda mer uvant var mange med å forestille seg at en rekke offentlige ytelser og ordninger kan ha fordelingsvirkninger med svært negative konsekvenser for barns oppvekstvilkår.

Høringen virket utvilsomt til å bevisstgjøre de fremmøtte politikere og eksperter om at også barna er parter både i arbeidsmarkedspolitikken og andre former for offentlig fordelingspolitikk.

Barn som gruppe med egne velferdsbehov

Under høringen fokuserte barna selv sterkt på barnetillegget til arbeidsledighetstrygden. Dette førte til at flere av politikere i diskusjonen viste forståelse for at barns velferdsbehov kan komme til kort når foreldrene mister jobben.

Statsråden fra Arbeids- og Administrasjonsdepartementet lovet forsamlingen å undersøke mulighetene for å forbedre den økonomiske sikringen av barn av arbeidsløse foreldre. Hvor langt denne prosessen er kommet, vites ikke i skrivenne stund, men barnetillegget til arbeidsledighetstrygden har i hvert fall oppnådd større politisk oppmerksomhet.

Om barnetilleggene til offentlige stønader i det hele tatt er tilstrekkelige til å sikre norske barn oppvekstvilkår etter intensjonene i FNs barnekonvensjon, er et spørsmål det vil føre for langt å behandle i denne sammenheng. Det er imidlertid et tankekors at barnekonvensjonen definerer alle under 18 år som barn, mens barnetrygden opphører ved fylte 16 år. Ifølge Arbeidsdirektoratets ungdomsundersøkelse fortsatte i 1990 over 90% av 16-åringene i en eller annen form for skole, dvs; at fra barna er 16 år må foreldrene finansiere deres utdanning uten kompensasjon gjennom barnetrygden. Statens lånekasse gir imidlertid elever under 18 år et behovsprøvd stipend. Per 1.1.1992 fikk 15 450 elever under 18 år dette stipendet. Verre er det at 1 590 elever i samme alder måtte oppta lån fra Lånekassen (Barneombudet 1992). Det kan alt i alt synes som om barnetrygden ikke har blitt tilpasset 80- og 90-årenes økte utdanningskrav.

Etableringen av en gruppe med egne sosiale og økonomiske interesser og anerkjente behov støttes som regel av statistiske oversikter og varige forandringer i praksis for offentlig statistikkinnsamling og -føring. At statsråden fra Arbeids- og administrasjonsdepartementet ikke kunne tallfeste antallet barn som var berørt av foreldres arbeidsløshet, men måtte stipulere dette til mellom 100 000 og 150 000, er en sterk indikator på at det er langt igjen til barn får politisk status som sosio-økonomisk interessegruppe. Når man verken kjenner barnas velferdsbehov eller deres vel-

ferdsnivå, blir det selvsagt bortimot umulig å etablere velferdsstøttende tiltak for dem.

Flere deltakere i høringen etterlyste statistikker over og mer forskning om barns velferdsbehov. Representanten for Barne- og familiedepartementet lovet også under selve høringen nye bevilgninger til denne typen forskning og utredninger.

Dersom departementets løfter blir oppfylt, kan høringen ha betydd startskuddet for en prosess som fører til at barn får politisk anerkjennelse som interessegruppe med egne velferdsbehov.

5 Oppsummering

Høringsprosjektets målsetninger ble i forskjellig grad oppfylt. I noen tilfeller kan arrangørene allerede være tilfreds med resultatet, i andre vil resultatene være avhengig av hvordan høringen blir fulgt opp.

Barns opplevelse av arbeidsledighet

Dette målet ble kanskje mer enn oppfylt. Ikke bare tegnet høringen et sterkt bilde av hvordan barn opplever arbeidsløshet, nemlig som dypt urettferdig, men den viste også at barna var i stand til å reflektere over sin egen fremtid i forhold til den høye ledigheten. Det siste kan ikke bare fortolkes positivt. Positivt er det bare så lenge det virker til å utvikle vilje til solidarisk politisk handling. Negativt er det dersom det bare virker til å skjerpe konkurransen i skolen mens arbeidsløsheten ennå vedvarer.

Grunnlaget for fremtidens samfunn legges i stor grad i dagens skole. Skoler og lærere har derfor et stort og objektivt ansvar for å ta opp og behandle sosiale problemer på en åpen og forsvarlig måte. At det er mulig, har Framfylkingens høring klart vist.

Oppfylting av FNs barnekonvensjon

Høringen viste at Norge bare har tatt de første skrittene i retning av å oppfylle denne konvensjonen. Selv om konvensjonen spesielt nevner mat, klær og husly som minstemål for statens garantier, er det klart at artiklene 26 og 27 krever mer enn dette.

Konvensjonen trenger helt klart en konsekvent fortolkning i forhold til alminnelig norsk levestandard. Barns moralske og sosiale utvikling er selvsagt sterkt avhengig av

at de får delta i de samme aktiviteter som sine jevnaldrende. Får de ikke det, kan konsekvensene bli utstøting eller frivillig tilbaketrekning. Dette poenget ble ikke bare fremhevet av barna på høringen, men også av flere av ekspertene og politikere (f.eks. Mjaavatn og Halvorsen). I denne sammenhengen må det være legitimt å reise tvil om det minimale barnetillegget i arbeidsledighetstrygden er i overensstemmelse med intensjonene i FN-konvensjonen. Dette gjelder også de tilfellene hvor familier er blitt tvunget til å selge hus eller leilighet på grunn av arbeidsledighet. Mjaavatn henviste i denne sammenhengen til en undersøkelse utført ved Senter for barneforskning, som viste at små barn tar betydelig skade av å flytte.

Har staten tilrettelagt og formidlet kunnskaper som setter barna i stand til å mestre arbeidsløshet i familien på en bedre måte?

På dette området avdekket høringen at det ikke var blitt gjort noe som helst. Det eneste materialet som er utviklet for å brukes i skolen, er det som ble utviklet for denne høringen. Men er så denne høringen reproduserbar?

Mot dette taler ressursene som ble brukt for å gjennomføre den. De omfattet en reise for alle barna til Bodø med overnatting og mat, fritidsprogram, frikjøp av læremåte og noen foreldrerepresentanter for å delta i Bodø og ikke minst en konsentrasjon av høytstående politikere og eksperter med anstrengte tidsbudsjetter. Denne ressursbruken kan med andre ord ikke gjentas for ofte. Og blant disse ressursene finner man også de sterkeste motivasjonsfaktorene for barna.

På den annen side var det lokale arbeidet med å forberede høringen heller ikke uten motivasjonsfaktorer. Klasser fikk arbeide sammen, det ble anledning til diskusjoner og

gruppearbeid, man inviterte lokale eksperter i klassene, det ble gjennomført befaringer og intervjuer med forskjellige personer på bostedet, noen lagde avis og noen fikk en viss lokal pressedekning. Og kanskje viktigst av alt: De fleste lærerne beretter at selve temaet ble en stadig sterkere motivasjonskilde etter hvert som arbeidsprosessen skred fremover.

Dersom lærerne får veiledning og tid til å planlegge arbeidsprosessen med slike innslag av eksterne aktiviteter og med en eller annen type arrangement som avslutning på prosessen, synes sjansene for å kunne reprodusere barnehøringen på bred front i grunnskolen rimelig gode.

Igangsetting av prosess som fører til gjennomføring av FNs barnekonvensjon i norsk hverdagsliv

Oppfyllelsen av dette målet er det som sterkest avhenger av en oppfølging fra høringens deltakere. Av Framfylkingen kreves det at den arbeider videre for å spre veiledningsmaterialet fra høringen i skolene. Regjeringen forpliktet seg til å bevilge forsknings- og utredningsmidler til å utrede barns velferdsbehov. Det er nødvendig med nye statistikker som viser barns velferdsnivå, men også hvordan forskjellige typer familier med forskjellig inntektsgrunnlag klarer seg med forskjellige typer offentlige stønader. Det er også et ubesvart spørsmål hvorvidt det er politisk vilje til å åpne skolene for et større innslag av informasjon om og diskusjon av sosiale problemer som for eksempel arbeidsløshet.

Prosesen for å utvide og modernisere barns rettigheter i samsvar med FNs barnekonvensjon trenger i Norge sterke og godt organiserte pådrivere. Det blir spennende å se hvilke organisasjoner som melder seg frivillig til denne jobben.

Vedlegg 1

Veiledning for arbeidet i skolen i prosjektet "Barn og arbeidsledighet"

I. Innledning

Denne veiledningen er virkelig ment bare å skulle være veiledende. På grunn av prosjektets innovative karakter er det ikke mulig å ha sikre formeninger om hvilken retning arbeidet vil ta i de forskjellige klassene. Dessuten er det svært sannsynlig at forskjellen i næringsstruktur i de utvalgte kommunene vil føre til forskjellige tyngdepunkter i klassenes arbeid.

De spørsmålene som er oppført under III. danner imidlertid et utgangspunkt for å nærme seg de problemstillingene som er beskrevet i notatet "Barn og arbeidsledighet". Alle problemstillingene blir således dekket av spørsmålene, men de går ikke langt i dybde. Hvor langt man skal gå i dybden på hvert spørsmål/tema, blir det opp til den enkelte lærer å avgjøre ut fra den responsen han/hun får på spørsmålet. Dersom noen ønsker å lage andre spørsmål, bør de sørge for at disse dekker prosjektets problemstillinger: Kreativitetens muligheter er grenseløse!

II. Arbeidsprosessens mål og metoder

Arbeidsprosessen skal munne ut i ytringer fra barna til politikerne på høringen i Bodø 9.6. d. å. Ytringene kan være spørsmål, synspunkter, meninger, etc. av positiv og negativ karakter. De skal først og fremst formidle barneperspektivet, dvs. gi inntak til å forstå *barns opplevelse* av arbeidsledighet og *deres meninger* om fenomenet.

Det vil kreve en svært fin hånd fra lærernes side å styre prosessen slik at man får tatt vare på det genuine bame-

perspektivet og silt ut tillærte og "ufordøyde" synspunkter og meninger uten at barna får følelsen av å bli styrt. Men hva er så et genuint barneperspektiv? Vi har selvsagt ikke faste kriterier for dette.

Ut fra erfaringer med barn ville man imidlertid anta at barneperspektivet heller er konkret enn abstrakt, heller idealistisk enn realistisk, heller brutalt direkte og uten omsvøp enn indirekte og forsiktig, heller ugjennomtenkt enn reflektert, heller egoistisk enn altruistisk, mer positivt til fritid enn til arbeid og skole og framfor alt – forfriskende og overraskende. Kanskje bør det mest generelle kriteriet for utvalg av utsagn for høringen være at man bør ta vare på og videreutvikle det som overrasker en mest – både det man synes er positivt og negativt.

Sannsynligvis er barna også mindre opphengt i arbeidssamfunnets verdier enn vi voksne - dette er jo en sosialiseringssak.

Barna bør ikke spørres direkte om sin erfaring med arbeidsledighet. For det første vil da bare et fåtall av dem kunne delta, og for det andre ville det kunne føre til stigmatisering. Metoden vil derfor måtte bestå i å utsette dem for stimuli (spørsmål) som får dem til å aktivisere de *opplevelsene* de har hatt og de *iakttakelsene* de faktisk har gjort. Rammene for denne erfaringen blir således mindre viktig.

Målsetningen med spørsmålene er:

1. Å aktivisere barnas opplevelser av og iakttakelser med hensyn til arbeidsledighet
2. Å bevisstgjøre dem om arbeidsledighetens økonomiske årsaker og sosiale og økonomiske konsekvenser for dem selv og de voksne

3. Å aktivere barnas rettferdighetssans i forhold til forskjellige virkninger av arbeidsledighet

Spørsmålene må av nevnte grunner bli av hypotetisk karakter.

III. Spørsmål og temaer

De spørsmålene som følger, dekker problemstillingene fra prosjektnotatet. Dersom det er mulig innenfor den tidsrammen som står til disposisjon, anbefales det å bruke ytre instanser (f. eks. arbeidsmarkedsetaten) som støtte i arbeidsprosessen.

Spørsmålenes rekkefølge betyr ikke at det anbefales å behandle dem i denne rekkefølgen, men spørsmålene under punkt 1 er godt egnet til å starte med. Ellers vil rekkefølgen i arbeidet sikkert gi seg mer eller mindre spontant.

1. Spørsmålene i dette punktet har til hensikt å skape forståelse for hvordan det er å være arbeidsledig. De sikter mot å aktivisere innlevelsesevne og identifikasjon med situasjonen.

Hvordan ville det være å ikke få komme på skolen mer når alle andre går der?

Hva ville dere ta dere til?

Tror dere at dere ville ha like mange lekekamerater som på skolen?

Hvordan ville det være å sove ut hver morgen i stedet for å måtte stå opp tidlig for å gå på skolen/arbeidet?

Ville det bli kjedelig i lengden?

Hvordan ville det være å slippe å arbeide når en blir voksen?

2. Spørsmålene i dette punktet tar opp rollefordelingen i familien og gir anledning til å nærme seg problemet med fars ensidige forsørgerrolle i familiesammenheng.

Sett at far ble arbeidsledig i morgen, hvordan ville dere synes det var?

Sett at mor ble arbeidsledig i morgen, hvordan ville dere synes det var?

Hva ville være verst? Hvorfor?

3. Spørsmålene i dette punktet tar opp de økonomiske konsekvensene av arbeidsledighet og de nødvendige og mulige tilpasninger i familienes forbruk.

Staten gir arbeidsledighetstrygd til de som er ledige. Trygden får ikke overstige ca. 2/3 av den inntekten man hadde i jobb. Det vil si at man må klare seg med 2/3 av de pengene man hadde før.

Ville det være mulig hjemme hos dere? Hva kunne man spare på? Hvis alle må spare på noe, hva ville dere spare på?

Hva ville dere minst av alt spare på?

For hvert barn under 18 år får den arbeidsledige et tillegg på kr. 6 per dag. Hva synes dere om den summen? Er det nok?

Er det rettferdig at arbeidsledige skal ha mindre penger enn andre? Hvorfor/hvorfor ikke?

4. Spørsmålene i dette punktet tar opp holdninger/fordommer i forhold til arbeidsledighet, lediggang og aktivitet. Har barna f.eks. fordommer i forhold til arbeidsledighet bør dette komme fram. Høringen skal ikke være noen konkurranse i prektighet.

Tror dere at noen ville foretrekke å gå på ledighetstrygd i stedet for å jobbe?

Hvem da? Hvorfor?

Hva kan man ta seg til når man går arbeidsledig?

Hva tar de arbeidsledige seg til?

Er tilbudet om aktiviteter for de arbeidsledige godt nok?

Hvilke aktiviteter kan man/burde man tilby de arbeidsledige?

Hvilke tilbud burde mor/far få dersom hun/han ble arbeidsledig?

Hvilke tilbud ville dere like å få dersom mor/far ble arbeidsledig?

5. Spørsmålene her gjelder barnas forventninger til fremtiden. Mange teoretikere hevder at langvarige kriser fører til pessimisme i befolkningen som helhet og at denne etter hvert trenger inn i skolen og ned i de yngre årskull. Konkurranseskampen i arbeidslivet begynner etter hvert å prege barnas atferd i skolen. Men er dette riktig?

Tror dere at dere vil få jobb når dere er ferdige med skolen? Hvorfor?

Hva ville dere gjøre om dere ikke fikk jobb?

Tror dere at karakterene på skolen betyr noe for om man får jobb eller blir ledig som voksen?

6. Spørsmålene her tar opp de forandringene arbeidsledigheten kan medføre internt i familien – i det familiære samspillet. Hvor langt man skal utdype de enkelte spørsmålene, må overlates til den enkelte lærers skjønn. Det vil være avhengig av hvordan klassene fungerer. Mye taler imidlertid for at dette temaet først bør tas opp når klassen har jobbet seg "varm" med hele problematikken.

Tror dere det ville bli noen forandringer hjemme dersom mor/far blir arbeidsledig?

Ville det bli mer koselig - tristere?

Hva ville dere bruke den ekstra tiden sammen med mor eller far til?

Hva ville dere ellers gjøre? Ville dere bli mer hjelpsomme eller snillere hjemme?

7. Denne spørsmålsgruppen egner seg til å avslutte arbeidet med. Her blir det fokusert på arbeid og arbeidsledighet som sosialt fenomen og hva barna mener de ansvarlige aktørene kan/bør gjøre i forhold arbeidsledighet.

Bør det være arbeid til alle i Norge? Hvorfor?

Bør alle være tvunget til å arbeide eller burde det være frivillig?

Hvem skal få slippe å arbeide og hvem skal være nødt til å arbeide?

Skal/bør de som ikke vil arbeide få trygd?

Hva kan/bør politikerne og LO gjøre for å skaffe arbeid til alle som ønsker det?

Når høringsprosessen skal evalueres og dokumenteres i form av en rapport, vil vi trenge en tilbakemelding fra lærerne om denne veiledningens brukbarhet og i det hele tatt en beskrivelse av hvordan man har arbeidet i de forskjellige klassene. Vi kommer tilbake til dette og ønsker foreløpig lykke til!

Vedlegg 2

Skoler og lærere som deltok i barnehøringen

1. Drag skole, Tysfjord kommune ved lærer Gunnar Stenseng. Denne kommunen ble tatt med som representant for landbrukskommuner. På høringstidspunktet hadde den en registrert arbeidsledighet på 8,1 prosent og et tiltaksvolum på 10,1 prosent av arbeidsstyrken.

2. Hunstad skole, Bodø kommune ved lærer Jorunn Thingvold. Denne kommunen var representant for kommuner som fungerer som tjeneste- og administrasjonssentrum for regioner eller andre geografiske områder. På høringstidspunktet hadde den en registrert arbeidsledighet på 3,4 prosent og et tiltaksvolum på 4,6 prosent av arbeidsstyrken.

3. Mosjøen skole, Mosjøen i Vefsn kommune ved lærer Pål Pedersen. Denne kommunen var representant for industrikommuner. På høringstidspunktet hadde den en registrert arbeidsledighet på 4,4 prosent og et tiltaksvolum på 6,2 prosent av arbeidsstyrken.

4. Sommarøy skole, Øksnes kommune ved lærer Svein Ame Nilsen. Denne kommunen var representant for fiskerikommuner. På høringstidspunktet hadde den en registrert arbeidsledighet på 4,7 prosent og et tiltaksvolum på 7,2 prosent av arbeidsstyrken.

5. Sulitjelma skole, Fauske kommune ved lærer Erik Alvestad. Sulitjelma er ingen egen kommune, men et fraflyttingssted og representerer steder som mister nærings-

grunnlaget uten å få noen erstatning for dette. Siden gruve ble nedlagt i 1988 har det ikke lyktes å få i gang ny næringsvirksomhet av nevneverdig omfang. Både arbeidsledigheten og fraflyttingen er høye, men det lyktes bare å få tall for hele Fauske kommune. På høringstidspunktet var den registrerte arbeidsledigheten i Fauske 7,1 prosent med et tiltaksvolum på 8,5 prosent.

6. Ytteren skole, Mo i Rana, Rana kommune ved lærerne Sylvi Bratteng og Sissel Strømhaug. Denne kommunen var representant for omstillingskommuner, dvs. kommuner som har mistet sitt tradisjonelle næringsgrunnlag, men som gjennom en omstilling av arbeidslivet og en omskolering av arbeidstakerne har klart å etablere ny aktivitet. På høringstidspunktet hadde den en registrert arbeidsledighet på 5,0 prosent og et tiltaksvolum på 7,2 prosent av arbeidsstyrken.

Vedlegg 3

DIKT

Arbeidsledig

En dag da jeg kom hjem fra skolen,
satt pappa hjemme i lenestolen.
Det så ut som han var trist og lei,
for han sa ikke engang hei til meg.

Hvorfor kom far hjem fra jobben så snart?
Det syntes jeg var veldig rart.
Jeg gikk bort til far og sa:
Det ser ikke ut som du har det bra.

Hvorfor er du så trist og lei?
Kan du ikke engang snakke til meg.
Han nikket sakte og sa:
Du får komme og sette deg da.

Han sa han skulle fortelle meg alt
Så jeg kunne få vite hva som var galt.
Det var sjåkerende for meg
å se at pappa var så lei.

Han fortalte historien i ett sett,
og det var jammen ikke lett.
Han sa han hadde mistet den
jobben han hadde hatt
og for evig hadde han den forlatt

Arbeidsledighet er leit,
og det er jammen ikke lett.
Heldigvis for vi nok penger
til mat og klær og det vi virkelig trenger

Når vi ikke har arbeid er det trist,
men det kan jo gå bra til sist.
Arbeidsledighet kan føre til så mangt
og steget til en ny jobb er langt

Vi håper politikerne kan bidra med sitt,
Og i alle fall hjelpe de arbeidsledige litt.
Når mor og far ikke på jobben kan gå,
er det heller ikke lett for de små.

Dere må gjøre noe med dette nå
Snart er det forsent, det må dere forstå.
I dette diktet har vi mye arbeid lagt,
derfor må dere huske hva vi har sagt.

Signe og Tonje, klasse 5B, Hunstad barneskole 1992

FORTELLING

Det er lørdag morgen
og Kristine gleder seg
til barne tv. Kristine
er bare 6 år og
skjønner ikke at far nettopp
er blitt arbeidsledig, og at
hun ikke kan få barnetv godteri.
Kristine blir så sur at hun
ødelegger grisen med alle
sparepengene på sonn
at hun skal få godteri,
Kristine tenker bare på seg selv

Fortellingen er uten navn, men er skrevet av en elev
i klasse 5B ved Hunstad barneskole.

Litteratur

Arbeidsdirektoratet 1988-92

Månedstatistikker. Oslo.

Arbeidsdirektoratet 1990

Etterundersøkelse av deltakere i arbeidsmarkedstiltaket praksis plasser i november 1988. Rapport 1990:5. Oslo.

Arbeidsdirektoratet 1991

Ungdomsundersøkelsen 1990. Rapport 1991:2. Oslo.

Baethge, M. m.fl. 1989

Jugend: Arbeit und Identität. Opladen: Leske + Budrich.

Belsky, J. 1980

Child Maltreatment: An Ecological Integration. Washington D.C. *American Psychologist* 4180

Billerbeck, U. 1976

Bericht über eine Untersuchung von Arbeitssituationen in der LVA Oldenburg - Bremen. Bonn. *Schriftenreihe des Vereins für Verwaltungsreform und Verwaltungsforschung* 5/76

Borgen, M. (red.) 1992

Fakta om barn og unge. Oslo: Barneombudet.

Brenner, M. H. 1976

Estimating the social costs of national economic policy: Implications for mental and physical health and criminal violence. Washington D.C. Report prepared for the Joint Economic Committee of Congress.

- Bronfenbrenner, U. 1979
The Ecology of Human Development. Massachusetts:
 Harvard University Press.
- Busemann, A. und G. Bahr 1931
 Arbeitslosigkeit und Schulleistungen. *Zeitschrift für pädagogische Psychologie* 32/1931
- Busemann, A. und G. Harders 1932
 Die Wirkung väterlicher Erwerbslosigkeit auf die Schulleistungen der Kinder. *Zeitschrift für Kinderforschung* 40/1932
- Clarke-Stewart, P. 1977
Child Care in the Family. New York.
- Christoffersen, M.N. 1990
 Børn og arbejdsløshed. København. *Samfundsøkonomen* 1/90
- Dalgaard L. og B. Kyng 1985
 "Om fysisk mishandling av børn" i C. Bøgh og P. S. Jørgensen (red.): *Småbarn - familie - samfund*. København.
- Eisenberg, P. og P. F. Lazarsfeld 1938
 The Psychological Effects of Unemployment. Columbus Ohio. *Psychological Bulletin* 35/1938
- Flanagan, C. 1988
The effects of a changing economy on the socialization of children's academic and vocational aspirations. New Orleans: The American Educational Research Association.
- Fløtten, T. 1991
Godt sikret? Oslo: FAFO.
- Friche, C. 1974
 Arbejdsløshed i et lokalsamfund. København: Dansk Psykologforening. *Dansk Psykolognyt* 22/74

- Galambos, N. & R. Silbereisen 1987
Income change, parental life outlook, and adolescent expectations for job success. *Journal of Marriage and the Family* 49/87.
- Gil, D. 1971
Violence against Children. *Journal of Marriage and the Family* 33/71
- Gorz, A. 1983
Wege ins Paradies. Berlin: Rotbuch Verlag.
- Gravelotte, R. m.fl. 1975
Jeugdwerkloosheid in heiden De Belevingsaspecten Nader Ondersocht. Leiden: Vahgrohr Klinische Psychologie.
- Halvorsen, K. o.a. 1986
Arbeidsløs i velferdsstaten. Oslo: Universitetsforlaget
- Heinemeier, S. 1992
Arbeitslosigkeit als Krise von Männlichkeit. Leverkusen: Leske + Budrich. *Zeitschrift für Biographieforschung und Oral History* 1/92
- Illich, I. 1970
Schulen helfen nicht. Reinbek: Rowohlt.
- Jahoda, M. 1979
The Psychological Meanings of Unemployment. *New Society* No. 883/1979
- Jahoda, M. 1982
Employment and Unemployment: A social-psychological analysis. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jonsson, G. 1969
Det sociala arvet. Stockholm: Tiden/Folksam.

- Karlsen, T.K. 1991
Barn og demokrati. Oslo: FAFO
- Kern, H. og M. Schumann 1984
Das Ende der Arbeitsteilung? München: Verlag C.H. Beck.
- Kitterød, R. H. og S. Opdahl 1992
Lange dager, men tid til barna. Oslo. *Samfunnsspeilet* 2/92
- Komarovsky, M. 1940
The unemployed man and his family. New York: Dryden Press.
- McLoyd, V. C. 1989
Socialization and Development in a Changing Economy. The Effects of Paternal Job and Income Loss on Children. Washington D.C. *American Psychologist*, February 1989.
- Näsman, E. 1983
Föreldrars arbete & barns villkor. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- NOU 1987:9B
Vedlegg til arbeidstidsutvalgets utredning. Oslo: Universitetsforlaget.
- NOU 1991:4
Veien videre. Oslo: Universitetsforlaget.
- Olsén, P. 1985
Arbetsløshetens sosialpsykologi. Stockholm: Natur och Kultur.
- Riegle Jr. D. W. 1982
The Psychological and Social Effects of Unemployment. Washinngton D.C. *American Psychologist* 10/82

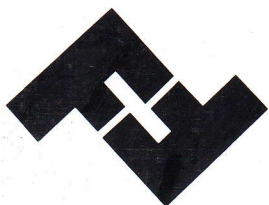
- Steinmetz, S. & M Strauss (Eds.) 1974
Violence in the Family. New York: Dodd Mead.
- Statistisk Sentralbyrå 1990
Statistisk årbok 1990. Oslo.
- Statistisk Sentralbyrå 1991
Arbeidsmarkedsstatistikk 1990. Oslo
- Statistisk Sentralbyrå 1991
Samfunnsspeilet nr. 1. Oslo
- Statistisk Sentralbyrå 1991
Sosialstatistikk 1990. Oslo
- Togeby, L. 1982
Ung og arbeidsløs. Århus.
- Wadel, C. 1978
Trygdeliv og arbeidsliv. Oslo: Universitetsforlaget.
- Weymann, A. og M. Wingens 1985
"Die Verknüpfung von Bildungs- und Beschäftigungspolitik im Spiegel sozialwissenschaftlicher Etikettierungen" i A. Weymann (red.): *Bildung und Beschäftigung, Soziale Welt nr. 5*. Göttingen: Verlag O. Schwartz & CO.

BARN OG ARBEIDSLØSHET

Denne rapporten dokumenterer erfaringer fra et forsøk med undervisning om arbeidsløshet i seks 6. klasser og en 5. klasse i Nordland fylke i mai 1992.

Rapporten beskriver framgangsmåten for prosjektet, som ble avsluttet med en høring der barna fikk si sin mening og stille spørsmål til et panel av ledende politikere. Rapporten gir en evaluering både av arbeidet i skolen og selve høringen. I tillegg inneholder den en kort oversikt over forskningen omkring barn og arbeidsløshet.

Prosjektet ble satt i gang av Framfylkingen i Norge, som også arrangerte selve høringen.

FAFO-rapport nr. 144

ISBN 82-7422-097-8

Fagbevegelsens senter for forskning,
utredning og dokumentasjon
Fossvn. 19, 0551 OSLO
Tlf. 22 71 60 00